

Siri Aune Sæther

**”Så är det med historien, man får välja vad man ser,
och vad som är ljus, och mörker”**

**Fremstilling av historie, kjønn og makt i *Livläkarens besök* av
Per Olov Enquist**

Mastergradsavhandling i nordisk litteratur

Institutt for språk og litteratur

Det humanistiske fakultet

NTNU

Våren 2014

Forord

Innleveringen av masteroppgaven har hele tiden vært det endelige målet, som skulle markere slutten på min studietid. Det er godt å være ferdig, men samtidig har disse fem årene ved NTNU vært fylt med så mye glede, ny kunnskap og nye bekjenskaper, at å forlate universitetet og samtidig avslutte dette kapittelet i livet, likevel er litt vemodig.

Arbeidet med masteroppgaven har vært både spennende og interessant, til tider også frustrerende, men jeg klarte det til slutt. Det er det mange som fortjener en takk for.

Først og fremst, takk til min veileder John Brumo. Takk for at du har trodd på prosjektet, satt tidsfrister og gitt konstruktive tilbakemeldinger som har vært til stor hjelp.

Videre må jeg si takk til de flotte nordiskjentene! Dere har gjort studietiden uforglemmelig.

Takk til alle familiemedlemmer, som alltid stiller opp, hjelper og støtter meg når jeg trenger det. En spesiell takk til mamma, som har passet barnebarna titt og ofte under denne skriveprosessen.

Sist, men absolutt ikke minst: Takk til Marius, for støtte og motiverende ord. Uten deg hadde ikke dette gått. En takk til de fine ungene mine også, Helene og Oskar. To gledesspredere av rang, som har vært selve motivasjonen for å bli ferdig.

Siri Aune Sæther

Trondheim, 30.april 2014

Innhold

1.0 Innledning	1
1.1 Om romanen	3
1.2. Metode og problemavklaring	7
1.3 Forfatteren Per Olov Enquist	11
2.0 Den historiske roman	15
2.1 Hva er en historisk roman?	15
2.2 Litterær form	18
2.3 Hva er forskjellen mellom historiske romaner og faglig historieskriving? ..	20
3.0 <i>Livläkarens besök</i> som historisk roman	25
3.1 Enquists historiske roman	26
3.2 Fortelleren som historiker	28
3.3 Retoriske grep	32
3.4 Illusjonen om historie	34
3.5 Den immanente forfatteren og sympatien	36
3.5.1 Mentale lidelser	37
3.5.2 Den tragiske helten	38
3.5.3 Den moderne kvinnen.....	41
3.5.4 Metakommentarer.....	44
4.0 Fremstillingen av kjønn og makt i <i>Livläkarens besök</i>	47
4.1 Kvinner, kjønn og makt i historien	48
4.1.1 Hvilke muligheter for makt fantes?.....	50
4.2 Hvordan kommer kvinner, kjønn og maktkonstruksjoner til syne i <i>Livläkarens besök</i>?	52
4.2.1 Universets herskerinne	52
4.2.2 Enkedronningen	56
4.2.3 Caroline Mathilde.....	60
4.2.4 Caroline Mathildes utvikling	62
5.0 Avslutning	69
Litteraturliste	73
Sammendrag	75

1.0 Innledning

I 1991 utga den svenske forfatteren Per Olov Enquist romanen *Kapten Nemos bibliotek*, og uttalte at det skulle bli hans siste (*Arbeiderbladet*, 23.9.1993). Det ble det imidlertid ikke, for åtte år senere ga Enquist ut den historiske romanen *Livläkarens besök*, der han søkte seg lengre tilbake i historien enn hva han hadde gjort før. Derfor er romanen også sentral i hans forfatterskap, da den legger grunnlaget for Enquists senere historiske romaner. Enquist bodde i Danmark i flere år, og etter å ha lest mye om livlegen Johann Friedrich Struensee ble han "[...] så fascinert av historien om livlegen til danske kong Christian VII at han skrev en roman om det" (*Dagbladet*, 1.3.2001). Det er også denne sentrale, fascinerende historiske romanen som vil stå i sentrum for min masteroppgave.

Enquist startet sin litterære karriere i 1961 med romanen *Kristallögat*, og vokste seg senere til å bli en av Sveriges mest kjente forfattere. Siden debuten har han gitt ut mange romaner, den foreløpige siste er *Liknelseboken* fra 2013. Men også skuespill, sakprosattekster, noveller og en barnebok har preget hans litterære karriere. *Livläkarens besök* er Enquists trettende roman og utkom i hjemlandet i 1999. Det samme året mottok han også Augustprisen for beste svenske roman for *Livläkarens besök*, som fikk svært god mottakelse da den ble utgitt. Også her til lands høstet den gode kritikker. Da den ble lansert i norsk utgave i 2001 sto det på trykk i *Adresseavisen* at: "Få nordiske forfattere – om noen – kan fortelle en historie så fortettet og med så mange undertoner, som Per Olov Enquist. Det kommer til fulle til sin rett i "Livlegens besök" (12.3.2001). Ved bokens utgivelse i Sverige, skriver *Aftenpostens* anmelder at Enquist har skrevet: "[...] et heftig historisk dokudrama som roper på å bli omsatt til film" (1.10.1999). Den historiske hendelsen er også senere filmatisert med filmen "En kongelig affære" fra 2012.

Livläkarens besök er en historisk roman og fremstiller faktiske historiske hendelser, i likhet med mange andre av Enquists romaner. Ofte har Enquist balansert mellom fiksjon og fakta, der romanene er plassert i historiske kontekster, med referanser til det som "virkelig har hendt". Dette er også tilfellet i *Livläkarens besök*, der en spesiell epoke i nordisk historie er skildret. I denne fortellingen møter vi Christian 7. som ung konge, med det som vi i dag kanskje ville kalt psykiske problemer. Andre sentrale aktører i romanen er hans livlege Johan Friedrich

Struensee, den unge dronningen Caroline Mathilde, og Ove Høegh Guldberg. Samtidig er enkedronning Juliane Marie og Støvlette-Caterine viktige bipersoner. Disse vikles inn i et risikabelt og spenningsfylt spill om makt og kontroll, som etter hvert utvikler seg til et å bli et spill om kjærlighet, liv og død. To politiske sider står mot hverandre. På den ene siden står idealismen, med troen på opplysning og forandring i datidens danske samfunn, med Struensee og Caroline Mathilde som pådrivere. På den andre siden står Guldberg og enkedronningen med troen på den pietistiske religionen, og et ønske om at det tradisjonelle samfunnet og maktfordelingsprinsippet fortsatt skal være gjeldende.

Livläkarens besök tar for seg den såkalte ”danske revolusjon”. Her skriver Enquist, i følge ham selv, om en av de merkeligste hendelsene i nordisk historie: ”Det er egentlig en helt sanseløs historie, sier Enquist” (*Dagbladet*, 1.3.2001). Romanens handling er satt til 1700-tallets Danmark-Norge, og mer spesifikt hendelser som utspilte seg ved Christian 7.’s hoff i årene 1768-1772. I løpet av disse årene rakk Struensee å revolusjonere og radikaliserer Danmark i opplysningstidens ånd, og innlede et forhold til dronningen, for deretter å bli kastet på dør og henrettet.

Vigdis Skarstein Moe skriver i anmeldelsen av *Livläkarens besök* for *Adresseavisen* at:

Det er historien om hvordan opplysningstidens ideer kom til Danmark, men først og fremst er det en analyse av de menneskelige drivkreftene som fører til politisk og seksuell maktkamp. Slik handler romanen om balansen mellom opplysning og religion, mellom følelser og politikk, og gir refleksjoner som går på tvers av tid og sted. (*Adresseavisen* 12.3.2001)

Her oppsummerer hun i stor grad det inntrykket jeg også fikk av romanen etter å ha lest den første gang. Det er akkurat skildringene av de menneskelige drivkreftene som fører til maktkamp, og blandingen av følelser og politikk som gjør romanen spennende og som fører til at den stadig er aktuell, selv om fortellingen er satt til 1700-tallet. Særlig mener jeg Enquist har tatt tak i de elementer av kjønn og makt som finnes i historien, og har fremstilt en historie der han skildrer det som skjer ”bak” de offentlige maktstrukturene. Her viser han hvordan de menneskelige drivkreftene og de private forbindelsene kan føre til makt, særlig for kvinnenens del som i utgangspunktet ikke hadde noen stor politisk betydning eller offentlig makt i 1700-tallets Europa. Videre viser Enquist i teksten både allmennmenneskelige følelser og tydelige holdninger og verdier fra sin egen tid, som gjør at den er gyldig og interessant også i

dag. Men før jeg gir meg i kast med en analyse av romanen, er det nødvendig å skrive litt mer om *Livläkarens besök*, dens forfatter Per Olov Enquist og tydeliggjøre hva jeg skal utforske i denne masteroppgaven.

1.1 Om romanen

Livläkarens besök er en roman om Danmark, som styres av en eneveldig og psykisk syk konge. Det er en roman om opplysningens inntog i Europa, om en liten revolusjon som var forut for sin tid, og om religiøse og politiske krefter som sloss mot hverandre. Det er en kjærlighetsroman, og en fortelling om menneskelig utvikling og følelser. Men det er også en roman med sørgelige beskrivelser om utfordringene rundt mentale lidelser hos en eneveldig konge. Det er videre en roman om makt og maktforhold og hvordan menneskene bruker sine egenskaper for å oppnå dette. Spesielt fremtrer seksualiteten og kvinneligheten som et våpen i bruk for å oppnå makt, i flere varianter og betydninger. Per Olov Enquist skildrer historien tilsynelatende på avstand og objektivt, med enkelte dykk ned i karakterenes innerste vesen, som får den påtatte distansen til å slå sprekker.

Fortellingen er bygget rundt Johann Friedrich Struensee, opplysningsmann og ung lege fra Altona og hans ”besøk” ved det danske hoffet i perioden 1768-1772. Da han ansettes som livlege for Christian 7., tar han samtidig med seg opplysningsstankene til Danmark. Christian, som allerede brevveksler med opplysningsmannen Voltaire, er begeistret for sin nye lege og venn. Enquist skildrer et nært og tillitsfullt bånd mellom de to. Christians tiltro til Struensee er grunnen til at den eneveldige kongen etter hvert gir sin livlege all makt til å styre det danske riket, når kongen blir for syk og forvirret til å kunne gjøre det selv.

I romanen fremstilles Struensee som nølende til å gripe makten, men han bestemmer seg for å bruke den til gode for det danske folk. Han setter derfor i gang en prosess, som i dansk historie har blitt kalt ”den danske revolusjon”. Folk flest er ikke klare for slike forandringer, utført bak et skrivebord av en de ikke kjenner. De nye lovene og reglene brukes mot ham selv, og folket ser ham som en radikal og umoralsk ødelegger av det danske samfunn. Det hjelper ikke på situasjonen at Struensee innleder et forhold til den unge dronningen, Caroline Mathilde, og får barn med henne. Dronningen, som antas å være en uskyldig og tafatt jentunge uten egenskaper, vokser utover i romanen til å bli en reflektert, selvstendig, uredd og bestemt kvinne.

Imens skildrer Enquist en konge som stadig blir sykere og apatisk, som er uinteressert i politikken og endringene som skjer. Kongen beskrives som et barn fanget i en voksens kropp, en som helst vil løpe rundt med hunden sin og negerpasjen Moranti. Samtidig innbiller han seg at hoffet er et teater og drømmer om sin elskerinne, den prostituerte Stövlette-Caterine, som han kaller ”Universums Härskarinna”. Men i det maktens tomrom som oppstår, da kongen er ute av stand til å regjere, er det flere som kjemper om den gjeveste rollen. En sønn av en begravellesagent fra Horsens, ved navn Ove Høegh Guldberg, i kompaniskap med enkedronningen, blir Struensee og dronningens bitreste fiender.

Livläkarens besök er skjematisk inndelt i fem hoveddeler, som alle har underkapitler. Romanen avsluttes deretter med en epilog. Første hoveddel ”De fyra”, er igjen delt inn i fire kapitler, der hvert kapittel inneholder en introduksjon av hovedpersonene i romanen. Personene har med dette stor betydning for historien som skal fortelles. Under hvert kapittel skifter fokaliseringen stadig mellom fortelleren og hovedpersonene. Kapittel 1 ”Vintramparen”, er første kapittel i del 1. Kapitlet åpner med å fortelle kortfattet hele historien, i en setning over tre linjer: ”Den 5 april 1768 anställdes Johann Friedrich Struensee som den danske konungen Christian den sjundes livläkare, och avrättades fyra år senare” (Enquist, 1999, s.9). Begynnelsen minner om en vitenskapelig historisk beretning, og Enquist skaper på denne måten et inntrykk av at *Livläkarens besök* er knyttet nært til de historiske fakta, som også er tilfellet i store deler av romanen. Kapitlet fortsetter deretter med en rapport skrevet ved hoffet i København ti år etter, av det engelske sendebudet Robert Murray Keith. Han rapporterer til sin regjering i England, om en merkelig episode han blir vitne til ved hoffteateret. Han rapporterer om kong Christians rare og maniske oppførsel. Han forteller om at kongen behandles nærmest som en hund av hoffets medlemmer, og at Guldberg fremstår med en merkelig, nesten faderlig omsorg for kongen. Videre skifter fokaliseringen over til fortelleren og Guldberg, og det utdypes hvem Ove Høegh Guldberg er, hvor han kommer fra og hans personlige tanker og egenskaper.

Guldberg er den sterkt religiøse pietisten, med en tro på Gud som den største politiker. Hans ønske og mål er å rense det danske hoff og samfunn for umoralskhet og skittenhet. ”Guldberg hette en man, av ringa yttre växt men fylld av inre storhet” (Enquist, 1999, s.17), er tonen fra kapitlet, med Guldberg som fokaliseringsinstans. Han har en sterk tro på at det kan finnes en indre storhet også i de små og tilsynelatende ubetydelige mennesker. Derfor fatter han omtanke for Christian og ser

det som sitt kall å beskytte hans ære. Ove Høegh Guldberg er en mann som er villig til å gjøre alt for sin tro. Derfor er han også ”vintramperen”, en bibelsk referanse om en som er villig til å trampe ned mennesker som ikke har den samme tro og oppfatning som han selv.

I kapittel 2 ”Den osårbare”, blir leseren bedre kjent med Christian, hans barndom og bakgrunn, gjennom en av romanens historiske hovedkilder Francois Reverdil. Fokaliseringen skifter også her, hovedsakelig mellom fortelleren, Reverdil og Christian. Leseren får et innblikk i bakgrunnen for Christians sykdom og hvordan den har utviklet seg til å bli en alvorlig sinnslidelse. Grunnen til at han sykdom har utviklet seg som den har gjort skildres som et resultat av hans kjærlighetsløse oppvekst preget av vold, straff og skrekk. Den unge Christian er for alltid ødelagt, preget av frykt, melankoli og vrangforestillinger.

Det neste kapittelet ”Det engelska barnet”, omhandler den 15-årige dronningen Caroline Mathilde, bryllupet med Christian og hennes vanskelige første tid i Danmark. Hun introduseres som en skrekkslagen og gråtende ungjente, som vies til Christian 7. gjennom en utenrikspolitisk avtale mellom Danmark og England. Andre betrakter henne som ”uten egenskaper”, noe som skal vise seg å være en feilbedømming. Gjennom den unge dronningen som fokaliseringsinstans blir det klart at hun anser seg selv som mer betydelig enn hva andre gjør.

Kapittel fire ”Universums härskarinna” skildrer Stövlette-Caterine. Hennes inntog i romanen er som prostituert innleid for å kurere kongens melankoli og redsel for intimitet. Kongen forelsker seg imidlertid i henne og blir nærmest besatt. Stövlette-Caterine illustreres som en mystisk og uredd kvinne, som fatter en enestående omsorg for den syke kongen. Samtidig fungerer hun som et fristed for Christian, der han kan glemme hofflivets vanskeligheter. Forholdet vekker negativ oppsikt, og Stövlette-Caterine ender opp med å bli utvist fra landet. Selv om hun ikke er ”fysisk” tilstede i romanen etter det, har hun stor symbolsk verdi gjennom Christian. For ham er hun alltid ”Universums härskarinna”, og har på den måten en unik makt over ham.

Struensee er beskrevet i del to av romanen ”Livläkaren” noe som understreker hans viktige posisjon. Gjennom kapitlene ”Den tyste från Altona” og ”Reskamraten” skildres Struensees bakgrunn som ung lege i Altona, hvordan han gjennom opplysningsvennene fikk anledning til å tiltre i stillingen som Christians livlege, på kongens store europareise. Struensee fremstilles som en forsiktig, stille og

samvittighetsfull mann. Han beskrives som nølende til å ”besøke” Danmark og maktens tomrom, men gjør det av hensyn til opplysningen, og på oppfordring fra opplysningsmannen og ensyklopedisten Diderot. Hans agenda er god og fredelig, og han bryr seg oppriktig om den syke kongen.

Den neste hoveddelen ”De älskande”, med kapitlene ”Ridläraren”, ”En levande människa” og ”Rousseaus hydda”, beskriver Struensees ankomst til Danmark, hvordan han etablerer seg som Christians nærmeste og etter hvert overtar makten i landet. Kapitlene skildrer også hvordan Christian sykdom stadig utvikler seg til det verre, samtidig som Struensees fiender samles i motstanden mot ham. Men en stor del av denne delen handler om Caroline Mathildes utvikling fra jente til kvinne, og hvordan hun blir et ”levende menneske”. Hun forsøker å befri seg selv fra normer og regler som holder henne tilbake, og blir i prosessen til et moderne individ. Hun innleder et farlig forhold til Struensee, der fortelleren skildrer en sterk og ekte kjærlighet mellom de to. De forenes i opplysningstankenes modernitet og frihetsfølelse, og de blir et par som sammen kjemper for en politisk revolusjon i Danmark.

I hoveddelen ”Den fulländade sommaren”, har Enquist skildret det siste halvåret av Struensees levetid. I kapitlene ”I labyrinten”, ”Revolutionens barn”, ”Flöjtspelaren” og ”Matrosernas uppror”, er romanen preget av det fredfulle livet på Hirschholm slott, der kongen, dronningen, deres sønn Frederik og Struensee har opphold for sommeren. Caroline Mathilde er gravid og føder i løpet av sommeren prinsesse Louise Augusta, som er Struensees barn. De forsøker å leve i frihet, langt borte fra Københavns hoffliv og restriktive etikette. Struensee og Caroline Mathilde utvikler sitt forhold og lever som en familie sammen med barna og Christian. Den harmoniske fremstillingen av familielivet på Hirschholm slott, fylt av kjærlighet og idyll, trues på den andre siden av den økende motstanden mot Struensee og Caroline Mathilde. Gjennom svirrende rykter og pamfletter blir deres umoralske handlinger kjent for allmenheten, og Struensees dekret blir brukt i mot dem. Folket støtter ikke lenger makthaverne, og det er et godt grunnlag for statskuppet, som Guldberg og enkedronningen sitter i København og planlegger.

Romanens spenning topper seg i siste hoveddel ”Maskerad”, da Guldberg og enkedronningen med allierte setter en stopper for Struensees revolusjon. Gjennom kapittelet ”Den sista måltiden”, som kan sees som en referanse til bibelen, beskrives spenningen før noe skal skje. Revolusjonen er snart over og de ”skyldige” skal få sin

straff. ”Dödsdans” beskriver den siste maskeraden Struensee og Caroline Mathilde deltar på, og deres siste dans sammen før de aldri sees igjen. Videre fremstilles kuppnatten og hvordan Struensee og dronningen blir arrestert. Kapitlet ”Klosteret” beskriver deres tid i fangenskap, og de tankene og følelsene som oppstår i denne situasjonen. I ”Vintramparen” fremstilles det hvordan Guldberg driver de to fangene til å tilstå gjennom trusler og overtalelse. Her fremstår han som vintramperen han introduseres som i første kapittel, da han tramper motstanden ned. Caroline Mathilde deporteres deretter til Celle i Hannover. I det siste kapitlet ”Floden” er det Struensee og Guldberg som er i fokus og fokaliseringsinstanser, i tillegg til fortelleren. Revolusjonen avsluttes, Struensee henrettes, kampen er tilsynelatende over og Guldberg vinner. Riktignok er seieren kortsiktig, da Struensee og opplysningstankene fremstår som vinner i det lange løp. Opplysningsideene har bitt seg fast i Danmark for alltid, og Struensees plan vil senere gjennomføres. Det blir klart i *Livläkarens besöks avslutning*, ”Epilog”. Her beskriver fortelleren hvordan det danske samfunnet senere innså fornuften i Struensees opplysning, og hvordan han kan leve evig gjennom sine ideer og sin datter, Louise Augusta.

1.2. Metode og problemavklaring

Både forfattere og historikere har et ønske om å framstille virkeligheten slik den er – eller var. Både for at man skal kunne lære noe av tidligere hendelser og beslutninger, men også for å underholde og gi et innblikk i en svunnen tid som ligger fjernt fra oss. Men kan man framstille virkeligheten slik den en gang var, når dette øyeblikket er forsvunnet for alltid? Kan man oppleve denne ”virkeligheten” en gang til? Det sier seg selv at det ikke er gjennomførbart. Men man kan forsøke å framstille den så godt som mulig, selv om det kan være vanskelig når den fortidige ”virkeligheten” har skjedd for lenge siden. Man mangler både den historiske konteksten og datidens forståelse og tenkemåte. Likevel er det fullt mulig å få et innblikk i den. Hans H. Skei skriver i sitt forfatterportrett, *Per Olov Enquist* (2008), at Enquists romaner ofte er preget av at fortelleren fremstår som en ”undersøker”, som forsøker å rekonstruere et bilde av fortiden på en best mulig måte samtidig som han er ”[...] pinlig klar over at enhver rekonstruksjon er en konstruksjon” (s.7). Altså kan man forsøke å rekonstruere et bilde av fortiden, et som ligger nært opp til det som antas å være sannheten, om man vil. Det er likevel en konstruert og fiktiv virkelighet, fortalt av et menneske, som

uansett kunnskap om fortiden, likevel har en begrenset viten. I tillegg til tidsperspektivet, blir bildet av fortiden farget av fortellerens personlighet, meninger, holdninger, intensjoner og kunnskap. Det betyr likevel ikke at man ikke kan lære noe av fortellingen. Så lenge man er klar over dens begrensinger, kan litteraturen kan hjelpe oss, og lære oss noe om fortiden. Gjennom fortellingen og litteraturen blir historien levende, og vi kan oppleve og forestille oss hvordan det en gang var. Likevel må enhver være klar over at i litteratur som skildrer historiske hendelser, finnes alltid et forhold mellom fakta og fiksjon. Men hvor går grensen mellom hva som er fakta, og hva som er fiksjon, i en historisk beretning?

Per Olov Enquist er en forfatter som ofte balanserer på linjen mellom fiksjon og det faktiske i sine romaner. Han har, siden sitt gjennombrudd, brukt historiske hendelser som inspirasjon til å skrive bøker, noen mer ”korrekt” skildret enn andre. Kritikere og andre lesere har ofte spekulert på hva som er ”sann” informasjon og ikke, da Enquist har en særegen evne, gjennom blanding av avstand, nærhet, fiksjon og fakta, til å overbevise leseren om at det som fortelles er sannheten. Dette kommer til uttrykk i mange av hans romaner, også i *Livläkarens besök*.

Enquists trettende roman skildrer et maktpill ved det danske hoff utenom det vanlige, og opplysningstidens møte med det tradisjonelle maktsamfunnet. Som nevnt innledningsvis skildrer Enquist de menneskelige drivkreftene som fører til politisk og seksuell maktkamp, og viser hvordan følelser blandes med politikk. Samtidig viser Enquist hvordan det offentlige livet ikke kun er styrt av mennene, men at også kvinnene innehar betydelig makt, som ofte er knyttet til det emosjonelle og seksuelle, men også til det politiske. Makt er ikke kun politisk, og romanen skildrer hvordan personlig, emosjonell og seksuell makt kan ha like stor betydning og like store konsekvenser som den politiske makten. Selv mener jeg at maktspeillet som skildres i romanen, og hvordan karakterene oppnår makt på bakgrunn av kjønn og personlige egenskaper er fremtredende. Særlig interessant er det å se hvordan Enquist har gitt historiens kvinner en plass i fremstillingen, nettopp fordi historiske kilder tidligere har oversett kvinnene og deres betydning. Samtidig er det interessant hvordan Enquist i romanen skildrer følelser og holdninger som er allmennmenneskelige, og som moderne lesere i stor grad kan kjenne seg igjen i.

Jeg mener det er grunnlag for å hevde at Enquist har lagt mye av sin egen samtids tanker, meninger og følelser i fremstillingen av kjønn og makt i denne fortellingen fra fortiden. Særlig blir det tydelig i skildringen av Caroline Mathilde, og

hennes store utvikling i romanen, der hun til slutt ender opp som en moderne kvinne med et tanke- og følelsessett som ligner en kvinnes fra vår egen tid. I *Livläkarens besök* kommer altså tydelige normer og verdier til uttrykk, gjennom fortelleren, som gjør at vi sympatiserer med- og får forståelse for enkelte av romanens personer. Spesielt er det Christian med sin mentale lidelse, Struensee med sin empati og sine moderne tanker og Caroline Mathilde som moderne kvinne i forsøk på å oppnå frihet, som vinner sympati fra både fortelleren og leseren. Enquists historiske roman har den effekten, gjennom retoriske grep og historiske detaljer, at den oppleves som virkelighet, selv om det kun er en fremstilling preget av forfatterens valg. Jeg mener det derfor både er interessant og nødvendig å utforske nærmere hvordan Enquist fremstiller historien, og hvordan han gjør et utvalg og legger vekt på enkelte av historiens elementer.

På bakgrunn av dette har jeg utarbeidet en problemstilling i mitt arbeide med romanen, der jeg vil undersøke: Fremstillingen av historie, kjønn og makt i *Livläkarens besök*.

I oppgaven min vil jeg heretter forsøke å gi et bilde, gjennom nærlesning og ved å vise til utvalgte tekstpassasjer, hvordan Enquist fremstiller historien med fokus på kjønn og makt. Det jeg mener med kjønn og makt i denne sammenhengen er i hovedsak Enquists fremstilling av romanens kvinner, og hvordan de oppnår og tilegner seg makt ved hjelp av ulike roller, gjennom sin kvinnelighet, seksualitet og andre personlige egenskaper. I fremstillingen av kjønn har jeg valgt å kun fokusere på romanens kvinner, på grunn av oppgavens omfang og dermed også dens begrensninger. Men jeg har også gjort dette utvalget fordi kvinners makt og betydning er et område som har vært i stor forandring siden 1700-tallet og frem til romanens utgivelsesår og vår egen tid. Det er derfor tydelig at Enquist har villet skildre denne delen av historien og har gitt den stor betydning i romanen, selv om den ofte har vært oversett av historisk forskning tidligere. Jeg er videre klar over at det er mange andre interessante aspekter ved *Livläkarens besök* som jeg ikke utforsker. Dette lar seg heller ikke gjøre i en oppgave av denne størrelsen, etter min mening, da analysen av interessante detaljer fort kunne blitt kortfattet og overfladisk. Det er også viktig å påpeke at min intensjon med oppgaven ikke er å undersøke om Enquist ”tar feil” eller forvrenger en fortidig virkelighet, men å undersøke hvordan han fremstiller historien, og hva han legger vekt på.

For å utforske hvordan Enquist fremstiller historien, med fokus på kjønn og makt, er det først nødvendig å se på sjangeren historisk roman. Hvilke valg har Enquist tatt i *Livläkarens besök*, som har plassert den innenfor sjangeren? Til dette arbeidet bruker jeg både litteraturteori og faghistorisk teori, for å bedre finne ut hvilke forskjeller det er mellom historiske romaner og faghistorisk skriving, og hva det er som definerer en historisk roman. Videre har jeg i stor grad tatt i bruk historiske fagtekster og kilder, for å sammenligne Enquists fremstilling av historien, og da i hovedsak kjønn og makt i *Livläkarens besök*, opp mot disse og deres fremstilling. Men jeg har også sett på hvordan Enquist har ilagt romanen moderne verdier og holdninger. I dette arbeidet har jeg i hovedsak brukt historikerne Asser Amdisen, Michael Bregnsbo og Ulrik Langen og deres biografier om henholdsvis Johann Friedrich Struensee, Caroline Mathilde og Christian 7. Videre har jeg i stor grad tatt i bruk Anne Birgitte Rønnings litteraturteoretiske tekster om den historiske roman, og betraktninger rundt *Livläkarens besök*. Historikerne Knut Kjeldstadli og Hayden White har, blant flere, vært til stor hjelp i å finne ut hvorvidt faglig historieskriving og skjønnlitterær skriving følger det samme episke mønsteret, og hvordan de eventuelt kan skilles fra hverandre. Asbjørn Aarseth og Petter Aaslestad's tekster har blant annet hjulpet i analysearbeidet av Enquists bruk av retoriske grep og fortellerteknikk.

Det er tidligere skrevet og forsket mye på Per Olov Enquists forfatterskap, noe som svarer til hans mange romaner og lange fartstid innenfor forfatteryrket. Forskning kun på romanen *Livläkarens besök* begrenser seg derimot til, så vidt jeg vet, to masteroppgaver. Inga Holes masteroppgave fra universitetet i Oslo, "*Kanske var han dock en människa*" *En lesning av Per Olov Enquists roman Livläkarens besök med fokus på fremstillingen av Christian VII* (2012), tar hovedsakelig opp, som tittelen viser, fremstillingen av Christian. Her fokuserer hun på Enquists egne motiv og historiske kilder, for å utforske hvordan han konstruerer karakteren. Hun analyserer også romanen med bakgrunn i den historiske romanen som sjanger, og "[...] viser hvordan det finnes et samspill mellom fortellerens autoritet og historiske referanser i teksten" (Hole, 2012, s.2). I min oppgave, der jeg utforsker hvordan Enquist har fremstilt kjønn og makt i romanen, har jeg også funnet det nødvendig å sette hans fremstilling i sammenheng med historiske referanser. Derfor har min problemstilling i noen grad likhetstrekk med Holes, da det er nødvendig også for min oppgave å vise hvilke valg Enquist har tatt i sin fremstilling av historien.

Freja Rudels' masteroppgave fra Åbo akademi heter ”*Hon hadde verkligen många ansikten*” *Vaxelverkan mellan karaktär och struktur i Livläkarens besök av Per Olov Enquist* (2006). Rudels analyserer romanen, og i hovedsak dronning Caroline Mathilde, i lys av feministisk teori. Rudels påpeker i sin oppgave at samtidig som det foregår en revolusjon i Danmark foregår det en personlig revolusjon i Caroline Mathilde – hun går fra å være et innesluttet, uskyldig og kongelig ”avlssdyr”, til å bli en selvstendig kvinne, en ekteskapsforbryter, og en som spiller maktens spill. Rudels' stiller spørsmål om hvilken funksjon Caroline Mathilde har i *Livläkarens besök*, og hvordan hennes forandring kan tolkes i forhold til romanen, og hvilke tolkninger som åpner seg gjennom en forståelse av hennes karakter.

Min problemstilling har elementer fra begge oppgavene presentert ovenfor, men jeg velger å fokusere mer på hvilke valg Enquist har tatt i *Livläkarens besök*, i forhold til fremstillingen av historien, kjønn og makt. Videre vil jeg først gå nærmere inn på forfatteren Per Olov Enquist, forsøke å gi et nærmere bilde av hvem han er og hvordan han har utviklet den fremstillingsformen og fortellerstilen som er så typisk for ham, og som også dominerer *Livläkarens besök*.

1.3 Forfatteren Per Olov Enquist

Per Olov Enquist er en av få forfattere i nordisk samtidslitteratur som har et verdensnavn. I tillegg til å ha skrevet og utgitt 17 romaner så langt, er han oversatt til alle de store språk. Han har også flere internasjonale scenesuksesser, og har skrevet manus til flere filmer, gitt ut essaysamlinger, vært en driftig litteraturkritiker og samfunnsdebattant. Han var tidligere også en aktiv idrettsutøver, hvor han var en av Sveriges beste høydehoppere. Enquist studerte litteratur, historie og statsvitenskap ved Uppsala universitet, hvor han tok både sin magistergrad og lisensiatgrad. I tillegg er han æresdoktor ved Det humanistiske fakultet ved Universitetet i Oslo. Han debuterte som romanforfatter, 27 år gammel, med *Kristallögat* i 1961. Hans virkelige gjennombrudd kom likevel med romanene *Magnetisörens femte vinter* (1964) og *Legionärerna* (1968), som er en av Enquists mest kjente, og som han også fikk Nordisk Råds Litteraturpris for. Senere har Enquist mottatt flere prestisjetunge priser for sine litterære verk, og som tidligere nevnt, vant han Augustprisen for *Livläkarens Besök*, i 1999 (Skei, 2008).

Per Olov Enquist ble født 23. september 1934 i Hjoggböle i Bureå, som ligger i Västerbottens län i Sverige. Han vokste opp både her og ved det lille tettstedet Sjöbotten. Enquist hadde en streng religiøs oppvekst, der miljøet rundt ham var preget av den pietistiske vekkelsesbevegelsen Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen. Den tunge religiøsiteten som ligger over Enquists barndom har hatt avgjørende innflytelse på ham, og på hans forfatterskap. En kan se tydelige spor av dette, der Enquist ofte viser: "[...] både hvor begrensende og ødeleggende denne religiøsiteten kunne være, men også hvor sterk og høyverdig menneskenes moral kan bli etter lang tids tro og overbevisning" (Skei, 2008, s.4). Da han ble voksen distanserte han seg mer fra menigheten, men likevel har Enquist selv påpekt at hans religiøse bakgrunn har vært viktig for hans evne til å fortelle: "De lavkirkelige miljøene slik jeg møtte dem i den lille bygda der jeg vokste opp, var et fint miljø for en vordende forfatter. Jeg lærte å beskjefte meg med livets store spørsmål, og det bibelske tonefallet var et godt litterært forbilde" (*Vårt Land*, 13.3.2001). "Det bibelske tonefallet" er ofte tilstede i Enquists tekster, også i *Livläkarens* besök, med den tilbaketrunkne "allvitende" fortelleren, men også gjennom flere referanser og henvisninger til bibeltekster i romanen. I sitt forfatterportrett om Enquist, legger også Skei vekt på betydningen av religionen og Enquist religiøse oppvekstmiljø. Han mener det har gitt Enquist en kunnskap og forståelse som han bruker i skriveingen, og at Enquist etter hvert skaper et forfatterskap der: "[...] sjelelig sunnhet, balanse og kontroll over livet svært ofte er knyttet opp til evnen til å skape sammenhengende historier av ens eget liv, om så ved hjelp av andre" (Skei, 2008, s.4).

Selv om den religiøse oppveksten og bakgrunnen har hjulpet Per Olov Enquist i å finne både inspirasjon og kunnskap til å skrive, er det likevel ikke det eneste som har påvirket ham. Enquist er en "[...] intellektuell og analytisk forfatter, en som undersøker, lytter, spør, graver, tenker" (Skei, 2008, s.5). Dette vises også i måten han behandler historiske fakta på, som så ofte forekommer i Enquist romaner, ofte blandet med egen bakgrunn eller fiksjon. Et eksempel her er dokumentarromanen *Legionärerna* fra 1968, som handler om utleveringen av balterne. Selv om Enquist her har gått gjennom det som finnes av dokumenter, kun referer til dem og de intervjuene han har foretatt av mange av personene som var involvert, finnes det likevel diktning i romanen. Diktningen kommer både fra ham, og fra de involverte intervjuobjektene. Man har laget seg en oppfatning og bilde i ettertid av det som hendte, og det er derfor ikke mulig å fremstille virkeligheten akkurat slik den var, selv

om Enquist prøver. Enquist er klar over dette, han arrangerer teksten slik han mener det er best, og han er derfor en *forteller*. I rollen som fortelleren kan han være både en tilskuer og observatør, altså utenfor historien, eller han kan være innenfor. Denne blandingen kjennetegner også *Livläkarens besök* (Skei, 2008, s.5). Her gir fortellerstemmen inntrykk av å være objektiv og på avstand, men er likevel nær nok til å kunne skildre private samtaler og følelser. Dette er i tråd med den særegne stilen og skrivemåten Enquist har utviklet gjennom sitt forfatterskap, som mange har kalt ”imagistisk” (Skei, 2008, s.5), der leseren tilsynelatende overlates til seg selv i teksten. Forfatteren framstår som objektiv, men dette er likevel en illusjon. Det som fortelles blir indirekte kommentert og vurdert, samtidig som leseren blir påvirket av hvordan tekstbiter settes sammen (Skei, 2008, s.5). Jeg skal senere vise nærmere hvordan Enquist også har brukt denne skrivemåten i *Livläkarens besök*.

Hans H. Skei fremhever Enquists påvirkning av Thorsten Jonsson, William Faulkner og Ernest Hemingway, og at det først og fremst er en undersøkelses estetikk som blir Enquists foretrukne form: ”[...] der det politiske og ideologiske med undertoner av spørsmål om etikk og moral, uunngåelig er med” (Skei, 2008, s.7). Enquists beretninger av historiske hendelser, som er vel dokumenterte, handler ofte om å rekonstruere dem best mulig. Likevel er den som undersøker alltid, og som tidligere nevnt: ”[...] pinlig oppmerksom på at enhver rekonstruksjon egentlig er en konstruksjon” (Skei, 2008, s.7). Skildringer av hendelser som kan dokumenteres, og dermed etterprøves av andre, er noe Enquist er kjent for, og som også har plassert ham innenfor dokumentarlitteraturen. Det er spesielt én form for dokumentarlitteratur Enquist er kjent for, der han bruker en blandingsform av fiksjon og dokumentgjengivning, uten at dokumentene nødvendigvis er korrekte eller finnes. Mange av Enquists bøker kan plasseres i denne formen, blant annet *Legionärerna*. I *Livläkarens besök* finnes også spor av dokumentarisme, der fortelleren bruker og henviser til historiske dokumenter i fortellingen, selv om han av og til dikter opp disse, eller legger en annen betydning i dem. Men som Skei (2008) skriver:

Der man dikter og ”lyver” på det beste, er man kanskje like nær sannheten som noe annet dokumentert punkt. Når materialet som benyttes ikke er samtidig eller forholdsvis nært i tid, men hører til i historiens halvmørke, blir spørsmålet om historiefortellingen må være en litterær fortelling, påtrengende. (Skei, 2008, s.7)

Dette kan man tydelig se i *Livläkarens besök*, men også i hans senere utgitte historiske romaner *Lewis resa*, om grunnleggeren av den svenske pinsemenigheten,

og *Boken om Blanche og Marie*, om Marie Curie og Blanche Whittman. Enquist ser nødvendigheten av å dikte der han må, for å kunne fremstille en helhetlig og sammenhengende historie om menneskene historien handler om. Det er ikke alt man kan vite, og for å kunne gi en analyse av de menneskelige drivkreftene bak historien, må man ty til dikningen om det ikke finnes kilder. Enquist påpeker selv at det finnes både estetiske og etiske problemstillinger i arbeidet med et slikt prosjekt (*Dagbladet*, 1.3.2001), men siden *Livläkarens besök* ikke er en dokumentarroman, står Enquist friere til å dikte. Han påpeker videre at en dansk historieprofessor har lest korrektur på romanen og at han ikke har fått "[...] en eneste kommentar eller innvending til "Livlegens besök" og måten han har utført historisk-roman-sjangeren på" (*Dagbladet*, 1.3. 2001).

For å videre se på hvordan Enquist fremstiller og rekonstruerer historien i sin historiske roman, er det nødvendig å ta en nærmere titt på sjangeren. Det er nødvendig å finne ut hva som definerer en historisk roman, om det er mulig å definere den, og hvordan den historiske roman skiller seg fra faglig historieskriving, da Enquist legger seg tett opp til en historikers fortellerstil i romanen. Så, hva er en historisk roman?

2.0 Den historiske roman

Enquist legger seg tett opp til de historiske kildene i *Livläkarens besök*, samtidig som han selv insisterer på at alle detaljene i romanen stemmer overens med den faktiske historien. Enquist har likevel mange skjønnlitterære trekk i sin fremstilling, som i komposisjon og stil. Derfor ser jeg det som nødvendig å utdype nærmere hva en historisk roman er, hvordan den kan defineres og hva som er forskjellen på episk diktning og faghistorisk skriving i forhold til historiske romaner.

2.1 Hva er en historisk roman?

I følge *Litteraturvitenskapelig leksikon* (2007) er en historisk roman en undersjanger av romanen, som henter sine hendelser og personer fra historien, og i tillegg lar historiske hendelser og tidstypiske spørsmål prege hovedpersonene og den narrative fremstillingen (Lothe, Refsum & Solberg, 2007). Betegnelsen blir ofte satt i sammenheng med realismen på 1800-tallet, da historiske romaner, deres hovedpersoner og hendelser ofte ble brukt til å avdekke de maktfaktorer, etter forfatterens mening, som driver historien framover. Et tidlig eksempel her kan være Sir Walter Scott, som fremstilte engelske samfunnsforhold under Richard 1. i romanen *Ivanhoe* (1819) (Lothe et al. 2007, s.89). Sjangeren har likevel blitt betraktet ulikt opp igjennom tidene. Den modernistiske estetikken har vært skeptisk til den historiske romans forenklete fremstilling av indre psykologiske prosesser, mens andre litteraturteoretikere har vurdert sjangeren høyt.

En litteraturteoretiker som har studert den historiske roman er Anne Birgitte Rønning. Hun skriver i sin doktoravhandling *Historiens diskurser, Historiske romaner mellom fiksjon og historieskriving* (1996), at historiske romaner er en hybrid form "[...] i grenselandet mellom fiksjon og historieskriving" (s.1). Videre definerer hun romanformen som fortellinger om fortidige personer og hendelser, men der det, som i fiksjonslitteraturen, i stor grad dreier seg om oppdiktete forhold, hendelser og motiver som ikke kan etterprøves "i virkeligheten". Det er altså snakk om fiksjonslitteratur, som allerede i samtiden ble og fortsatt blir sett på som "historisk". Det vil si at romanens handling er fortidig i forhold til forfatteren, leserne og samtiden den er skrevet i (Rønning, 1996).

I sin forklaring av hva en historisk roman er legger historikeren Knut Kjeldstadli i *Fortida er ikke hva den en gang var* (1999), vekt på å skille romanen fra

faglig historieskriving, da de to ulike skriveformene kan ligne hverandre. Han påpeker at forholdet mellom form og innhold, og valget av *sjanger*, av litterær form, er avgjørende i dette skillet. Den historiske roman kan ligne på faglig historieskriving, men Kjeldstadli påpeker at det også finnes ulike typer historiske romaner. Noen er mer realistiske og kan inneholde mer historisk sannhet enn andre.

En forfatter som velger å skrive en realistisk, historisk roman, signaliserer til leseren at det jeg nå beretter, skjedde slik jeg forteller det. Forfatteren inngår på et vis en kontrakt med leseren om at innholdet samsvarer med en fortidig virkelighet. (Kjeldstadli, 1999, s.293)

Dette er i stor grad likt det som Enquist selv har gjort i *Livläkarens besök*. Han har selv fortalt i intervjuer at han har holdt seg til kildene, og at en dansk historieprofessor har lest korrektur for å luke ut eventuelle historiske feil (*Dagbladet*, 1.3.2001).

Kjeldstadli påpeker at det ikke er avgjørende om noen detaljer er feilaktige. Det er essensen, helheten som må være så nært det faktiske som det går: ”Alle historiske, konkrete opplysninger kan være korrekte. Likevel kan helheten bli riv, rav ruskende gal, for eksempel fordi en dikter våre samtidsmotiver inn i fortidas mennesker”

(Kjeldstadli, 1999, s.293). Jeg vil senere utdype hvordan jeg mener Enquist til dels dikter samtidsmotiv inn i *Livläkarens besök*, særlig i Caroline Mathildes karakter.

Historiske romaner som framstår som direkte avspeiling av fortida kan derfor ikke tas fullstendig for god fisk. For historikere forblir idealet å gripe den faktiske virkeligheten, og ikke en tenkt virkelighet som forfattere av historiske romaner.

Spørsmålet for en historiker blir ikke om følelse eller fantasi har noe i undersøkelsen å gjøre, men hvordan de kan brukes (Kjeldstadli, 1999, s.293).

Historikeren har med andre ord strengere ”regler” enn forfatteren av en historisk roman. En skjønnlitterær forfatter kan mer eller mindre ta seg de friheter han eller hun vil. Leseren må derfor også være klar over at fremstillingen ikke nødvendigvis stemmer overens med den fortidige ”virkeligheten”, eller at den er i nærheten av den. Leseren må være skeptisk til å lese innholdet som om det er sant, og må være klar over at dette er diktning, selv om vi kan ”lures” med henvisninger til historiske fakta, historiske personer, årstall og lignende. Dette er også virkemidler Enquist flittig bruker i *Livläkarens besök*. Men er likevel dette skillet mellom historieskriving og skjønnlitterær skriving så enkelt?

Det er ikke kun i det siste århundre man har filosofert rundt skillet mellom historie og fiksjon. Aristoteles var også opptatt av forholdet mellom virkelighet og det

som er oppdiktet. Eide, Kittang & Aarseth (1992) gjengir i *Europeisk Litteraturteori – Fra antikken til 1900*, hva Aristoteles skrev om diktekunsten; at forskjellen mellom en historiker og en dikter er at den ene framstiller det som har hendt, den andre det som kunne hende (Eide et al. 1992, s.30). Diktningen er med dette mer filosofisk, alvorlig og viktig enn historieskrivingen, ved at den utsier det almene framfor det enkelte, mente Aristoteles. Med det almene menes det at folk kan kjenne seg igjen i det som blir fortalt, og relatere seg til det i større grad enn den enkelte. Hendelsene virker sannsynlig ut i fra det man selv har erfart tidligere (Eide et al. 1992, s.30). I forhold til den historiske roman har Anne Birgitte Rønning tolket dette slik at den historiske roman utsier det almene, det en kan kjenne seg igjen i, ved å henvise til det historisk enkelte. Slik blir resultatet at ”kravet til fiksjonens sannsynlighet har sammenfalt med historiens krav til sannhet” (Rønning, 1996, s.3).

Den historiske roman har også senere fanget interessen til litteraturteoretikere. Den tsjekkiske litteraturteoretikeren George Lukács er en av dem. Lukács viste til den historiske romanens evne til å reflektere, gjennom litterær fremstilling, krisepregede historiske overgangstider, noe han kalte ”stor realisme” (Lothe, et al. 2007, s.89). Andre teoretikere har igjen vært skeptiske til Lukács’ oppfatninger, og flere mener han ikke har tatt nok høyde for kombinasjonen av forfatterens tid, horisont, interesser og verdisystem, og hva det vil si for hans eller hennes fremstilling av fortiden. Men også det at forfatterens egen tid nødvendigvis vil prege den litterære presentasjonen av det historiske stoffet (Lothe, et al. 2007). Lukács er i *The Historical Novel* (1962), opptatt av at den historiske roman skulle være et mest mulig korrekt bilde av fortiden. En historisk roman skulle gjerne være nært opp til ”virkeligheten”. Rønning (1996) skriver at om en historisk roman ikke uttrykte den samme historieforståelsen som var den vanlige, var det ofte snakk om en mindre god roman, for Lukács. Hun påpeker at dette tidligere har blitt sett på som definisjonen og fasiten på hva en historisk roman er, men at dette er utdaterte tanker (s.8). For hva var virkeligheten? Ingen vet akkurat hvordan fortiden var. I bedømmelsen av historiske romaner har man i for liten grad tatt høyde for problematiseringen av tidsavstandens betydning for en forståelse av fortiden. Anakronismebegrepet har ofte vært brukt, en har for eksempel påpekt moderne trekk og feildatering, og dermed bedømt et verk som mindre historisk (Rønning, 1996, s.9). For å kvalitetssikre historien har man støttet seg på tidligere nedskrevet historie, oftest skrevet om menn, av menn i høyere samfunnsposisjoner, og ofte har det dreid seg om politikk, krig og ”de store historiske hendelser”.

Kunnskapsproduksjonen har på denne måten ignorert kjønns betydning fordi det mannlige har vært det ”naturlige”. Rønning (1996) skriver at historie skrevet om kvinner, kvinners liv og hverdagsliv generelt, har blitt sett på som mindre historisk. I Enquists *Livläkarens besök* har kvinnene en sentral plass i fremstillingen av både det politiske og private livet ved det danske hoffet i perioden 1768-1772, og dette vil jeg utdype nærmere i kapittel 4.

2.2 Litterær form

Hva om den historiske roman ligger nært opp til ”virkeligheten”? Når en historiker heller ikke kan gjengi virkeligheten slik den var, benytter ikke han eller hun seg av ulike metoder og former for fremstilling? Kjeldstadli påpeker at det også for historikere er naivt og uvitende å tro at formen ikke preger forståelsen: ”Den skriftlige framstillingen er ikke et nøytralt middel som en velger etter forgodtbefinnende til å uttrykke et allerede gitt innhold” (Kjeldstadli, 1999, s.293). Formen slår med dette inn i forståelsen, og påvirker fremstillingen av det historiske stoffet. En annen som har argumentert for dette synet, og som mange andre har tatt utgangspunkt i, er den amerikanske historikeren Hayden White med sin avhandling *Metahistory – The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (1973). Avhandlingen har fått stor betydning i synet på faglig historieskriving.

Hayden White skriver at all historieskriving er bygd opp av litterære strukturer. Han argumenterer for at historikere på samme måte som fiksjonsforfattere lager fortellinger, og at disse skiller seg fra den tradisjonelle kronologiske krøniken, som historikere ofte kobles til:

The historian arranges the events in the chronicle into a hierarchy of significance by assigning events different functions as story elements in such a way as to disclose the formal coherence of a whole set of events considered as a comprehensible process with a discernible beginning, middle, and end. (White, 1973, s.7)

Videre viser White hvordan man gjennom begrepet ”emplotment” fremstiller historie ved hjelp av narrative former, for at den best skal kunne forstås og formidles:

Providing the ”meaning” of a story by identifying the *kind of story* that has been told is called explanation by emplotment. [...] Emplotment is the way by which a sequence of events fashioned into a story is gradually revealed to be a story of a particular kind. (White, 1973, s.7)

All historiefremstilling kan videre sammenfattes i fire uttrykksformer, nemlig metafor, metonymi, synekdoke eller ironi. Disse svarer igjen til hver sin form for formidling, eller "emplotment": "I identify at least four different modes of emplotment: Romance, Tragedy, Comedy, and Satire" (White, 1973, s.7). Hver historiske hendelse kan da fremstilles som enten romanse, komedie, tragedie eller satire. Hver fremstillingsmetode har sin egen fortellermåte, og følger et mønster som historikeren er mer eller mindre klar over.

Inspirert av Hayden White viser den norske historikeren Francis Sejersted i artikkelen "Historiefagets fortellinger" (1997), hvordan flere kjente norske historikere opp igjennom tidene, både bevisst og ubevisst, har brukt litterære grep og former for å få frem sitt budskap. Sejersted viser også betydningen mellom politisk ståsted og skriftlig fremstilling av historien, og hvordan dette har en klar sammenheng. Videre skriver Sejersted om det faghistoriske verket *Norges Historie fremstillet for det norske folk* (1909-1917), der Venstre-ideologen Ernst Sars var den ledende historiker, at Sars: "[...] kom på den måten til å være med på å realisere sin egen fortellings lykkelige slutt" (Sejersted, 1997, s.59), skrevet i en form som tilsvarer en romanse. Selv om det på 1950-tallet ble tatt et oppgjør med hvordan faghistorien ble skrevet, og man beveget seg bort fra romanseformen, viser Sejersted hvordan det var de *fortellende* norgeshistoriene, med litterære grep og sammenfattende fortellinger, som ble mest populære blant folk. Sejersted viser blant annet hvordan historikeren Jens Arup Seip, som motkjemper av de litterære strukturene, selv falt inn i en litterær struktur i sin egen norgeshistorieskriving – nemlig satiren, med et pessimistisk syn på menneskeheten (1997, s.64-65). Dette viser hvor vanskelig det er å unngå forutinntatte forestillinger, og at uansett hvor hardt man prøver kan man verken være objektiv, nøytral eller stille med fullstendig blanke ark. Både Hayden White og Francis Sejersted påpeker at en fremstilling av historien vil, bevisst eller ubevisst, skrives i en litterær struktur med en allerede gitt form.

Men hva med den historiske roman? Gjelder de samme uskrevne lovene for denne litterære sjangeren, som for vitenskapelig historieskriving? Og sett ut i fra Hayden Whites betraktninger: Er historieskriving og skjønnlitterær skriving det samme?

2.3 Hva er forskjellen mellom historiske romaner og faglig historieskriving?

Anne Brigitte Rønning (1996) presiserer at det er emnevalget som skiller historiske romaner fra andre romaner for øvrig, mens det er diskursen som skiller historiske romaner fra faghistorieskrivingen. Faghistorien har en sannhetssøkende diskurs, der historikerens ønske er å formidle de faktiske forhold i fortiden, som framstilles som sikker kunnskap om det som har hendt. Historiske romaner derimot bruker mer eller mindre kjente historiske forløp og setter fiktive hendelser og personer inn i disse forløpene (Rønning, 1996). Likevel er det en viss form for ”sannhet” om historiske forhold også i historiske romaner, men forholdet mellom fiksjon og fakta varierer fra roman til roman. Asbjørn Aarseth skriver i *Episke strukturer* (1979), at det er vanskelig å operere med begrepsparet fiksjon og virkelighet som et enten-eller:

Ser en på det brede registret av fortellerkunstens former, virker det mer adekvat å tale om grader av fiksjonalitet. Det er mange fortellinger som formelt og prinsipielt er fiktive, men som i realiteten er lett maskerte framstillinger av faktiske forløp. (Aarseth, 1979, s.57)

Aarseth plasserer historiske romaner i denne gruppen, da de er med på å ”modifisere antitesen fiksjonalitet – faktisitet” (1979, s.57). Men en forfatter av en historisk roman står likevel prinsipielt fritt ovenfor stoffet, og kan trekke fra og legge til. Det som kjennetegner en historisk roman framfor en faghistorisk tekst, er derfor at det er det kunstneriske hensynet som kommer i første rekke, og de historiske fakta i andre. Det kunstneriske hensynet i denne sammenhengen vil da oftest være hensynet til komposisjon og stil i de episke tekstene (Aarseth, 1979, s.57).

Det er grenselandet mellom det faktiske og det fiktive som gir genren historisk roman dens dynamikk og utvikling skriver Rønning (1996). Slik som i faghistorien, beskriver historiske romaner en virkelighet som ikke lenger er, og som vanskelig lar seg etterprøve. Når mye av faghistorieskrivingen i tillegg nærmer seg romanens fortellingsform, kan det være vanskelig å skille. Det er likevel et spørsmål om diskurs, og om forfatterens posisjon i sin egen samtiden, som kommer fortidens hendelser og forståelsesmønstre i møte (Rønning, 1996). I en senere artikkel skrevet av Anne Birgitte Rønning, ”The Historical Novel Negotiating the Past” (2009), utdyper Rønning forholdet mellom historisk fiksjon og historisk fagskriving.

Historical fiction is thus best grasped in its “in-between-ness”; it is a hybrid genre, situated in the borderlands between or at the intersection of historiography and fiction. A historical novel cannot lose its traits of historiography and turn into pure

fiction, for then it would simply not be read as historical; neither can it lose its aspect of fiction and turn into plain historiography, for because then it would cease to be a novel and would be read and judged according to another standard of discourse. (Rønning, 2009, s.178)

Rønning påpeker at det er nødvendig med en blanding av fiksjon og fakta for at den historiske roman i det hele tatt skal kunne eksistere, og at det er dette forholdet mellom det historisk virkelige og det diktete som gjør sjangeren produktiv og som gir den historiske romanen dens særegenhet. Men dette forholdet kan også være gjenstand for provokasjon, for eksempel for akademiske historikere (Rønning, 2009). Likevel utdyper Rønning at det er viktig at man ikke ser for snevert på sjangeren historisk roman: ”It is important that we consider this intersection field not as an ”either-or”, but rather as a discursive continuum where one finds a great variety of rhetorical devices available to the historical novelists” (Rønning, 2009, s.178). Den historiske roman kan altså ikke defineres etter et standardisert sett med regler og normer, men må godtas som den blandingsformen den er, enten om den er nært knyttet til historiske fakta eller ikke. Det som derimot er sikkert er at episk diktning vil være til stede i en historisk roman i forskjellig grad, og at det kunstneriske hensynet vil komme i første rekke. Romanen kan derfor ikke dømmes som god eller ikke god på bakgrunn av dens troskap, eller manglende troskap, mot de historiske fakta.

Den historiske roman er altså en sammensatt sjanger, og kan derfor være problematisk. Hver historiske roman er forskjellige fra andre. Alle har sitt eget forhold mellom fiksjon og fakta, og alle har forfattere som er preget av ulike forestillinger forut og under skrivningen av dem. Knut Kjeldstadli skriver at interessen for fortida er stor, noe som vises både i historiske filmer, TV-serier og historiske romaner. Motivene for historiefremstillingen kan likevel være forskjellige: ”Noen ønsker å framstille fortida ut fra de samme overveielsene som historikeren. Andre anvender historie som kulisser for å diskutere nåtidsproblemer eller mer eller mindre allmennmenneskelige spørsmål” (Kjeldstadli, 1999, s.292). Fristelsen i den historiske gjengivelsen, kan altså være å gjøre den til en lett kamuflert samtid. Et eksempel her kan være Sigrid Undset, som har fått kritikk for sitt syn på det universelle i menneskelivet, og at menneskene derfor ikke fremstår som historiske produkter. Per Thomas Andersen gjengir i *Norsk litteraturhistorie* (2001), et av Undsets mest kjente sitat: “Ti sed og skikk forandres meget, alt som tidene lider, og menneskenes tro

forandres og de tenker annerledes om mange ting. Men menneskenes hjerter forandres aldeles intet i alle dager” (Andersen, 2001, s.345). Selv om Undset har fått mye skryt for sin historiske kunnskap om middelalderen, beskrivelser og detaljer som oppleves som historisk korrekte, har kritikken vært basert på skildringene av følelsene, tankene og handlingene til for eksempel Kristin Lavransdatter. For hva kan man vite om følelsene til en ung kvinne i middelalderen? Det er lite eller ingenting man får vite om det fra historiske kilder, og en forfatter kan derfor kun skrive ut i fra de kildene de har tilgjengelige, og deretter sine egne tanker, oppfatninger og erfaringer i sin egen samtid. I *Livläkarens besök* møter vi på en lignende utfordring. Her har Enquist ilagt karakterene følelser og holdninger, og de historiske hendelsene stemninger, som han ikke har noe faktisk belegg for, og som ikke kan gjenfinnes i historiske fagbøker. Noen holdninger og verdier er det også vanskelig å tro at kunne eksistere på 1700-tallet, slik de fremstilles i romanen. Et eksempel er hvordan Caroline Mathilde setter spørsmålstegn ved sin egen posisjon som ”kongelig avlsdyr”. Men også hennes tanker om egen seksualitet og kropp, kan tenkes å være utypiske for en ung kvinne i det danske 1700-tallssamfunnet. Dette er antagelser som hos Enquist fremstilles som sanne, men som er umulig å etterprøve.

Det er kanskje her noe av forskjellen ligger. Som Kjeldstadli skriver, for historikere forblir idealet å gripe den faktiske virkeligheten, og ikke en tenkt virkelighet som forfattere av historiske romaner (1999). En historiker ville ikke brukt følelser og fantasi på samme måte som en skjønnlitterær forfatter gjør. En historiker forsøker å holde seg til det vitenskapelige fastsatte, til det en kan gjenfinne i kildene, selv om fremstillingen likevel blir preget av narrativ form og forutinntatthet. Mellommenneskelige forhold, følelser og tankesett som dagens mennesker kan kjenne seg igjen i, kan i større grad oppleves i litteraturen enn i historieskrivingen. Som tidligere nevnt kan mye av innholdet i historiske romaner være nært knyttet til ”virkeligheten”, eller antas å stemme overens med en fortidig virkelighet. Historiske romaner kan derfor også fungere som historisk opplysende for folk, og også som en utfylling av historien på enkelte punkt. Anne Birgitte Rønning (2009) skriver: ”What distinguished the historical novel from historiography was exactly its fictionality and the filling out the gaps left open by scientific historiography: details and the daily life of ordinary people” (s.178). Historiske romaner kan altså fungere som en slags utfylling av tomrommene, som historikere ikke har mulighet til å formidle. På denne måten kan historiske romaner være kunnskapsgivende, selv om de historiske kildene

mangler. Det er imidlertid også viktig å påpeke at en historisk roman kan fordreie eller forfalske historien, selv om den støtter seg på historiske fakta. Som Kjeldstadli (1999) påpeker, så er det essensen, helheten, som er viktig. Fullstendig nøytralitet og objektivitet kan verken oppnås av historikere eller skjønnlitterære forfattere. Kravet om å forholde seg mest mulig objektiv, om å holde seg til det en vet sikkert, er likevel ikke like strengt til en forfatter av en historisk roman.

Den historiske romanen er av mange grunner en spennende og interessant, men også problematisk sjanger. Den må løses på forskjellige måter avhengig av hvilken historisk epoke man har å gjøre med, og hvilken historie man som forfatter vil formidle. Jeg skal videre se på hvordan Enquist har løst denne oppgaven, hans forhold mellom etablerte historiske fakta, fiksjon, skjønnlitterære grep og strukturer, og hvordan han slik har valgt å fremstille denne perioden i dansk historie. Jeg vil også se på hvordan, og i hvilken grad Enquist lar seg friste til å trekke inn sin egen samtid, følelsessett, og forestillinger i romanen.

3.0 *Livläkarens besök* som historisk roman

Livläkarens besök er en historisk roman som er nært knyttet til historiske fakta. Enquist lar fortelleren i romanen innta forskerrollen, der han forsøker å skildre de historiske begivenhetene med objektiv avstand. I et intervju med *Vårt Land* i forbindelse med den norske lanseringen av romanen i 2001, kommenterer Per Olov Enquist selv forholdet mellom historie og fiksjon i *Livläkarens besök*, og sier den stemmer bra overens med de faktiske forhold.

Alt stemmer når det gjelder de historiske detaljene, jeg har hatt en dansk historieprofessor til å sjekke det for meg. Den eneste feilen jeg har gjort, er å la Struensee bruke tannpasta på en *tube*. Det stemmer at han var blant de første som tok tannpastaen i bruk, men han hadde den på en *burk*. (*Vårt Land*, 13.3.2001)

Enquists eget utsagn taler altså for at romanen i stor grad kan leses som historie. Han påpeker videre at han har tatt i bruk faktiske historiske kilder, både fra samtiden og ettertiden, for å fremstille et så korrekt bilde som mulig. Likevel poengterer han i et annet intervju at *Livläkarens besök* er en historisk roman, og ingen dokumentarroman, med strengere krav til kilde- og dokumentbruk (*Dagbladet*, 1.3.2001). Derfor har Enquist selv sett nødvendigheten av diktning der det trengs, som for eksempel i fremstillingen av private samtaler: ”Man kan med sikkerhet slå fast at de hoppet til sengs, men hva de sa til hverandre vet man jo ingenting om. Det er diktning, sier Enquist” (*Dagbladet*, 1.3.2001).

Altså har Enquist skrevet en historisk roman tett knyttet til historiske fakta, men med enkelte dikteriske trekk. At romanen er nært på de faktiske forhold, gjenspeiles i formen og fortellermåten. Enquist lar fortelleren fungere som en historiker, en som på avstand i både tid og rom skildrer hendelsene med nøkternhet. Likevel vet han mer enn en historiker kan vite, da han er ”allvitende” og vet hva personene tenker og føler. På denne måten er også fortellerposisjonen i romanen et paradoks, ved at den både insisterer på å ha en forskers avstand og autoritet, samtidig som den påstår å vite alt om personenes indre. Hans etterstilte posisjon gjør at han vet utfallet av hendelsene, og han kan derfor dømme og tolke, og være den som sitter med ”den korrekte historien” i ettertid.

Men Per Olov Enquist har, som forfatter av denne historiske romanen, tatt noen valg i forhold til hvilken historie han vil fortelle. Historikerne Asser Amdisen og Michael Bregnsbo har i sine biografier, henholdsvis: *Til nytte og fornøyelse* (2002) og

Caroline Mathilde, magt og skæbne (2007), påpekt at det i hovedsak finnes to tradisjoner i forskningen rundt denne perioden i dansk historie. Satt på spissen vil den ene omhandle Struensee som overfladisk og maktsyk lykkejeger, og Caroline Mathilde som en ubetydelig, naiv og ung kvinne drevet av forelskelse. Denne historiefremstillingen var meget vanlig på 1700- og 1800- tallet, og særlig i Danmark. Den andre tradisjonen ser derimot Struensee som en tragisk helteskikkelse som var forut for sin tid, og Caroline Mathilde som hans oppvakte og politisk interesserte partner. Den typen historiefremstilling har vært mest vanlig i Tyskland, men også i Danmark og ellers i Europa de senere år (Amdisen, 2002, s.12) og (Bregnsbo, 2007, s.229-230). Enquist har på samme vis som en historiker valgt å fremstille historien på én måte, og han har valgt versjonen om Struensee som tragisk helt, og Caroline Mathilde som politisk aktiv. Asser Amdisen skriver at denne oppfatningen av Struensee særlig ble gjeldene etter Per Olov Enquists *Livläkarens besök*, og at Enquist på denne måten har hatt stor innvirkning på historieoppfattelsen om Struensee med sin skjønnlitterære bestselger:

På trods af, at Enquists bog er skønlitteratur, er det tydeligt, at ingen før ham så eftertrykkeligt har banket et bestemt billede av Struensee ind i folks bevidsthed. Alle ved, hvem og hvordan Struensee var, og selv fagfolk indrømmer ofte, når man går dem lidt på klingen, at deres primære kilde til denne viden er *Livlægens besøg*. (Amdisen, 2002, s.12)

En historisk roman, og særlig *Livläkarens besök*, kan med andre ord ha stor påvirkningskraft på folks forståelse og kunnskap om historien, og kan dermed oppleves som en sannferdig fremstilling. Som tidligere nevnt er ikke min intensjon å dømme hvorvidt Enquist har lyktes å fremstille historien så sannferdig og ”virkelig” som mulig, men *hvordan* han har fremstilt den. Det interessante med *Livläkarens besök* i denne sammenhengen er hvordan Enquist har klart å oppnå effekten av at historien virker naturlig, og korrekt, og hvordan man godtar hans fremstilling som ”sann”. Hvilke valg har Per Olov Enquist gjort i romanen for å oppnå denne virkningen? Og hvordan har Enquist fremstilt *Livläkarens besök* som historisk roman?

3.1 Enquists historiske roman

Som tidligere nevnt vil en forfatter av en skjønnlitterær fortelling i form av en historisk roman, i større grad prioritere komposisjon og stil framfor historisk

korrekthet. Dette for å kunne gi et helhetlig og sammenhengende bilde, men også for å kunne underholde og ta kunstneriske hensyn overfor beretningen. Aarseth (1979) skriver at den historiske roman ved flere tilfeller kan gi inntrykk av å stå nær sagaen som episk form. Forskjellen er trekk ved fortellerteknikken, som bruk av indre monolog, fortellerkommentarer og noen tendenser til fortellerallvitenhet og fortellernærvær, mener Aarseth:

Ulikhetene i framstillingsform og oppbygning kan i det vesentlige begrunnes ut fra det forholdet at sagen har en sterkere vilje til å framtre som historisk pålitelige og trofast mot tradisjonen, mens den historiske romanen tar den fulle konsekvensen av at den representerer dikteriske variasjoner over et historisk tema, noe som tillater stor frihet så vel i det fortalte som i fortellerteknikken. (Aarseth, 1979, s.68)

I *Livläkarens besök* finnes trekk som kan minne om sagaen, og som bidrar med autoritet til fortellersituasjonen. Det vises blant annet i fortellerens tilsynelatende anonymitet og ofte objektive og nøytrale språk, som når Brandts henrettelse fremstilles uten særlig sentimentalitet:

Kroppen hade sedan avklätts, och könsdelarna hade avskurits och nedkastats till den kärren som stod under den fem meter höga schavotten. Buken hade sedan uppskurits, tarmarna uttagits och nedkastats, och kroppen parterats i fyra delar, vilka därefter nedkastats i kärren. (Enquist, 1999, s.374)

Her skildres en egentlig oppsiktsvekkende hendelse på avstand og med kun de detaljene som er nødvendig for å gi et bilde av hva som har skjedd. Likhetstrekkene til sagaen vises også i fortellerens iver etter å beskrive personenes bakgrunn, hvem deres foreldre er og hvor de kommer fra. Senere kan man også kjenne igjen trekk fra sagaen særlig i Guldbergs karakter og hans ønske og ”kall” om å beskytte kongens ære. Noen av avsnittene i romanen starter også i kjent saga-stil, som for eksempel: ”David Garrick hette en skådespelare” (Enquist, 1999, s.135) og ”Guldberg hette en man, av ringa yttre växt, men fylld av inre storhet (Enquist, 1999, s.17).

I *Episke strukturer* (1979) kommenterer Asbjørn Aarseth Enquists gjentakende bruk av tids- og stedsangivelser i dokumentarromanen *Legionärerna* som et stilistisk trekk, som ville vært overflødig for en historiker. Han mener Enquist benytter seg av gjentakelse for både å vise glede ved å kunne angi en episode presist i tid og rom, men også som en allittererende innramming av en begivenhet han ønsker å gjøre leseren spesielt oppmerksom på. Videre poengterer Aarseth Enquists bruk av parataktiske setningskonstruksjoner som for eksempel: ”Han hade.., Han talade.., Han

följde...” (Aarseth, 1979, s.71). I tillegg kommer personskildringer av karakterene som deltar i fortellingen. Alle disse elementene er tilstede i Enquists *Legionärerna*, og skiller seg fra en historikers beretningsform (Aarseth, 1979). Fortellersituasjonen i *Legionärerna* og *Livläkarens besök* er forskjellige. Mens den ene er åpen om sin posisjon som ”undersøker” og sin manglende objektivitet, er fortelleren i *Livläkarens besök* mer tilbaketrukket og insisterende på at han forteller den ”egentlige historien”. Selv om den ene karakteriseres som en dokumentarroman, og den andre som en historisk roman, er det likevel mange av elementene Aarseth påpeker som episk-stilistiske i *Legionärerna*, som også kan gjenfinnes i *Livläkarens besök*.

3.2 Fortelleren som historiker

Ved ikke-fiktive fremstillinger, faller skillet mellom forfatter og forteller bort, da dette skillet har sin begrunnelse i fiksjonen: ”Fortelleren befinner seg i den fiktive sfæren og vil direkte eller indirekte insistere på fortellingens sannhet, mens forfatteren som skapende instans erkjenner dens fiksjonalitet” (Aarseth, 1979, s.215).

Livläkarens besök er også en slags ”hybridform” i dette tilfellet. Det er ingen tvil om at romanen beskriver en faktisk hendelse i historien, og derfor ikke er fullstendig fiktiv. Men tilstedeværelsen av det fiktive er likevel så åpenbar, at det heller ikke er noen tvil om at det er en forteller og en skapende instans som styrer beretningen. Denne fortelleren er likevel udramatisert og nærmest skjult i teksten. Det kan virke som om Enquist har villet fremstille det som om forfatteren og fortelleren er en og samme person.

Enquists forteller i *Livläkarens besök*, er en ”allvitende” tredjepersonsforteller. Som tidligere nevnt inntar han en forskerrolle, og begynnelsen av romanen mener jeg viser dette godt. Før romanen i det hele tatt starter møtes leseren av to autentiske sitater fra henholdsvis Immanuel Kant og U.A.Holstein: *Memoirer*. Jeg mener dette viser Enquists ønske om å vise at *Livläkarens besök* er en roman som tar utgangspunkt i faktiske historiske kilder, og derfor er en seriøs fremstilling. De tre første setningene i del 1, kapittel 1, forsterker inntrykket av historisk faktisitet: ”Den 5 april 1768 anställdes Johann Friedrich Struensee som den danske kongen Christian den sjundes livläkare, och avrättades fyra år senare” (Enquist, 1999, s.9). Her viser fortelleren at han er på avstand både i tid og rom, at han har full oversikt over de historiske hendelsene det fortelles om, og at dette er en historie som fortelles etter at

begivenhetene er avsluttet. På denne måten kan historien tolkes og forstås i ettertid.

Fortsettelsen viser dette godt:

Tio år efter detta, den 21 september 1782, då uttrycket ”Struensees tid” redan blivit ett begrepp, rapporterade engelska sändebudet i Köpenhamn Robert Murray Keith till sin regering om en episod han bevittnat. Han ansåg episoden som förbryllande. Därför rapporterade han. (Enquist, 1999, s.9)

Etter at fortelleren har konstatert hvilken historie han skal fortelle, gjør han det en forsker bør gjøre, nemlig å henwise til kilder for å vise hvor han har hentet informasjonen fra. I dette tilfellet er kilden Robert Murray Keith. Dette styrker fortellerens autoritet, og gir troverdighet til fortellingen som en faktisk historisk hendelse. Fortelleren starter med å fortelle en ”förbryllande” hendelse som fant sted ti år etter den egentlige historien han skal fortelle. Dette er et grep fortelleren gjør for å huke tak i leseren, skape interesse og få leseren til å tenke: ”Hva har skjedd? Hvordan ble det slik?”, men også for å markere sin egen avstand i tid.

Fortelleren har videre et stort repertoar av små og store, kjente og ukjente historiske kilder å vise til. De små kildene kan for eksempel være notater eller brev som fortelleren kjenner til som: ”Hösten 1769 skriver Guldberg i ett notat att den unga drottningen för honom blivit ”en allt större gåta” (Enquist, 1999, s.22) og ”Den unga comtessan van Zuylen skriver i ett brev att hon mött den danske konungen Christian den sjunde på han europeiska resa vid ett uppehåll på slottet Termeer” (Enquist, 1999, s.131). Dette er bare et fåtall av eksempler på kilder fortelleren benytter seg av for å tilsynelatende kvalitetssikre historien han forteller. De mest kjente kildene han benytter er også de han bruker mest, som Reverdils memoarer, og presten Münters nedskrivninger om Struensee i fengselet under den siste tiden av hans liv. Dette er de samme historiske kildene mange historikere har benyttet seg av i sine beretninger opp igjennom tidene. Fortelleren i *Livläkarens besök* viser ved å bruke disse kildene, at han er en seriøs historieforteller og at det han beretter har rot i en virkelighet. Men samtidig som kildene gir informasjon og er grunnlaget for historien som fortelles, er de også grunnlag for tolkningsmulighetene som åpner seg.

Anne Birgitte Rønning (2009) påpeker at fortelleren i *Livläkarens besök* aldri henviser til seg gjennom et ”jeg”. Derfor kan fortelleren heller ikke uttrykke sine meninger eller sin tolkning direkte i teksten. Likevel åpner mulighetene for tolkning seg gjennom fortellerens diskuterende dialog med kildene:

Enquist's narrator is never presented as a discursive "I" [...] he arrives at expressing his renunciation of assured knowledge, i.e. of definitive, positive knowledge about the facts. That is done through the omniscient narrator's open discussion and negotiation with the sources. (Rønning, 2009, s.185)

Dette vises blant annet når Enquist lar forfatteren blande seg inn i kildene og skriver fritt rundt dem, om hva de egentlig "betyr". Dette vises for eksempel i fortellerens kildebruk av Reverdils memoarer:

Han skriver att han denna morgon kände sig helt lugn, och intet anade. Han skriver inte att han var lycklig. I sina memoarer använder han inte ordet "lycklig", i varje fall inte om sig själv.

Han är en anonym skrivare vars stora text, den om frigörelsen, inte fullbordas. Innan han förstår detta, den sista dagen före sammanbrottet, är han dock lycklig. (Enquist, 1999, s.301)

Fortellerens gjengivelse av kilden er ikke nøyaktig, og er skrevet ut fra fortellerens egne ord. Han konstaterer at Reverdil var lykkelig, uten at dette står skrevet i selve kilden. Det er fortellerens måte å tolke kilden på, og han forteller en "sannhet" om Reverdil som han selv har holdt hemmelig (Rønning, 2009, s.187). På denne måten ankrer fortelleren sin historie i kildene, men åpner for at de kan tolkes.

Fortelleren tar, i tillegg til kildehenvisninger, ofte i bruk historiske henvisninger til eksakte datoer, steder og navn. Selv når han begynner å skildre karakterene mer personlig utover i romanen, er eksakte historiske henvisninger alltid tilstede i teksten, som for eksempel: "Han dog den 14 januari 1766 på morgonen" (Enquist, 1999, s.31) og "Hovdamen fru von Plessen hade beklagat sig för Guldberg på förmiddagen den 3.juni 1767" (Enquist, 1999, s.23). Dette er et retorisk grep fra fortellerens side, som han foretar for å minne leseren på den historiske forankringen. Men også for at leseren skal kunne følge historien gjennom alle prolepsene, analepsene og gjentakelsene som fortelleren flittig bruker. Et annet eksempel på hvor opptatt fortelleren er av å tilsynelatende skildre de historiske detaljene nøyaktig, er når han beskriver "Aschebergs Have". I *Livläkarens besök* skildres den som utelukkende vakker og storartet. Hagen har stor betydning i romanen, da den både er et samlingssted for opplysningstidens menn, og det stedet der dronning Caroline Mathilde og Struensee innleder sitt intime forhold:

I Holsten några mil utanför Hamburg och den mindre stad som låg intill, Altona, fanns et gods som hette Ascheberg. Godset hade trädgårdsanläggningar som var berömda i stora delar av Europa och ägdes av släkten Rantzau.

Trädgårdsanläggningarna blev färdigställda på 1730-talet, och omfattade kanaler, alléer och kvadratiske buskplanteringar enligt ett rätlinjigt system karaktäristisk för tidig barock.

”Aschebergs Have” var ett storartat stycke landskapsarkitektur. (Enquist, 1999, s.107)

I dette sitatet blir det tydelig hvor nøye fortelleren er med å skildre detaljer, og dette bygger opp hans historiske autoritet og troverdighet da han gir inntrykk av å fremstille ”hvordan det var”.

For å videre oppnå troverdighet benytter fortelleren seg ofte av korte setningskonstruksjoner, kalt parataktisk stil, som medfører at stilen blir knapp og konstaterende (Lothe et al. 2007). Et eksempel fra *Livläkarens besök*, er i skildringen av Guldberg: ”Man måste betrakta Guldberg med respekt. Han är ännu nästan osynlig. Snart gör han sig synlig. Han såg och förstod tidigt” (Enquist, 1999, s.22). Denne konstaterende stilen er gjerne typisk i fortellerens egne betraktninger, ofte i innledningen og avslutningen av kapitlene og underdelene. Stilen forandres og veksles på, slik at denne fastslående stilen likevel ikke er dominerende for hele romanen. Men det kan virke som om fortelleren med disse setningskonstruksjonene oppsummerer og legger vekt på det som er viktig for leseren å få med seg, og leseren får inntrykket av at ”dette er sant”. Det er med andre ord ikke mye rom for egen tolkning fra leserens side. Med denne stilen er det fortellerens tolkning som bryter gjennom og farger leserens inntrykk. Parataktisk stil er også typisk i den norrøne sagaen, og er nok en likhetstegn mellom denne og deler av *Livläkarens besök*. Den konstaterende stilen bygger videre opp under inntrykket av fortelleren som objektiv historiker, som skildrer begivenhetene på avstand både i tid og rom.

Fortelleren foretar ofte stilsifter utover i romanen, og veksler mellom historisk beretning og diktning. Som tidligere nevnt minner begynnelsen av romanen særlig om en åpning av en faghistorisk bok, men bruddet med den tilnærmet faglige diskursen blir særlig tydelig på side 16: ”Guldberg hade lärt att ta föraktet med ro. Fienderna kände han. De talade om ljus, men spred mörker. Det hans fiender menade var säkert att Struensees tid aldrig kunde ta slut. Så tänkte de” (Enquist, 1999, s.16). Her ligger fokaliseringen hos Guldberg, og leseren får innblikk i hva han tenker og mener. Det vil si at fortelleren her har brutt med det faglige perspektivet for å kunne skildre Guldbergs indre, som fortelleren som ”historiker” egentlig ikke har belegg for. Skiftet er bare et av flere, og videre i romanen skifter både diskursen og fokaliseringen mye. Leseren blir fra dette punktet av klar over at en del av historien er

oppdiktet, men som jeg videre skal argumentere for oppleves likevel fortellingen som sann grunnet fortellerens narrative og retoriske grep.

3.3 Retoriske grep

Informasjonen som fortelleren formidler i *Livläkarens besök*, er ikke alltid oppgitt med faktiske historiske kilder, men refereres til som en gjengivelse av noe fortelleren har hørt, eller til noe allment kjent. Typiske retoriske formuleringer av denne typen, og som ofte gjentas i romanen er ”hade”, ”man” og ”säger sig”. Med pluskvamperfektumsformene ”hade” og ”säger sig”, plasserer fortelleren seg i fremtiden for hendelsene, og husker tilbake på noe som er kjent: ”Natten efter den italienska maskeradorgien säger sig Struensee länge ha suttit ensam i mörkret, efter det att Konungen somnat, och tänkt igenom situationen” (Enquist, 1999, s.134). ”Säger sig” referer her til noe som har blitt gjenfortalt. Rønning (2009) skriver at Enquist selv har påpekt at bruken av verbformen er et retorisk grep for å bygge narrativ autoritet: ”Enquist explains that the verb tense has to do with his reliance upon sources and the use of sources to build narrative authority” (Rønning, 2009, s.188). Pluskvamperfektum brukes altså for å fremstille at kilder ligger til grunn for hele beretningen. I sitatet ovenfor gir verbformen et inntrykk av at noen har vært til stede i rommet sammen med Struensee for å kunne fortelle videre at han tenkte over situasjonen. Derfor gis beskrivelsen historisk troverdighet, selv om en historisk kilde ikke oppgis og scenen mest sannsynlig er oppdiktet.

Det samme er tilfellet med Enquists gjentatte bruk av ordet ”ju”. ”Ju” husker tilbake og referer til noe kjent: ”Han lämnade ju aldrig sitt arbetsrum, ändå verkställdes revolutionen” (Enquist, 1999, s.245). Anne Birgitte Rønning argumenterer for at ”ju” henvender seg til leseren for å minne ham på en allerede kjent historisk kunnskap, og påpeker at dette er et av de grunnleggende retoriske grepene i historisk fiksjon (2009, s.190). Gjennom disse retoriske grepene referer altså fortelleren til en allerede kjent erfaring eller kunnskap, og oppfordrer leseren til å ”huske” dette. Det bidrar ytterligere til at stoffet oppleves som historisk og fortelleren som en faglig autoritet.

Fortellerens ønske om myndighet og å fremstille sin fortelling som historisk korrekt, kommer også mer direkte til uttrykk. Han retter ofte på karakterene,

korrigerer det de tenker og konstaterer hva som er rett, som han for eksempel gjør i delen om den store europeiske reisen, når følget i ettertid ikke er sikre på reiseruten:

Resan gick från Köpenhamn till Kolding, Gottorp, Altona, Celle, Hanau, Frankfurt, Darmstadt, Strasbourg, Nancy, Metz, Verdun, Paris, Cambrai, Lille, Calais, Dover, London, Oxford, Newmarket, York, Leeds, Manchester, Derby, Rotterdam, Amsterdam, Antwerpen, Gent, Nijmegen – nej, allt blandades samman för dem i efterhand, kom inte Nijmegen före Mannheim, Amsterdam före Metz? Jo, så var det. (Enquist, 1999, s.127)

Fortelleren kan med sin ”Jo, så var det”, fastslå at det var slik. Han bryter igjennom og bekrefter. Lignende små kommentarer gjenfinnes også andre steder i teksten, som for eksempel: ”Det som hänt var följande” (Enquist, 1999, s.167), eller: ”Ingenting av detta var sant” (Enquist, 1999, s.20). Fortelleren går også aktivt inn og kommenterer selve historien, tolker kilder og ”retter på dem”. Dette gjør han ved flere anledninger, som når han refererer til en fortidig tegning som forestiller Struensees arrestasjon, og korrigerer den: ”En av de många teckningar som senare gjordes, föreställande Struensees arrestering, beskriver en akt av större våldsamhet. [...] Men bilden talar inte sanning” (Enquist, 1999, s.315). Den tidligere versjonen av Struensees arrestasjon er altså ikke riktig. Fortelleren insisterer på at det er han som har den korrekte gjengivelsen av den historiske episoden.

Til en viss grad inviterer fortelleren leseren med på fortolkning av kildene og historien. Dette mener jeg blir tydelig gjennom den gjentatte bruken av ”som om” og ”kanske”, som også Rønning kommenterer og mener er Enquists typiske fiksjonsmarkører i denne teksten (2009, s.190). Markørene brukes ofte når fortelleren undersøker hva personene tenkte, følte og hva som var bakgrunnen for det. Men også i den direkte, indirekte og frie indirekte diskursen, når personene i teksten tenker på hverandre. Et eksempel fra romanen er kvelden før kuppet: ”Det var som om dessa två, Christian skådespelaren, och Caroline Mathilde som lovat lust och död, flöt samman i denna dödsdans på Hofteatret” (Enquist, 1999, s.310). Her fremstiller fortelleren en mulig tolkning. Han sier ikke at det nødvendigvis er sånn, men at det kan være sånn. Fortelleren virker med andre ord ikke sikker i sin viten angående hva personene kan ha tenkt om hverandre. Et annet eksempel er beskrivelsen av maleriet ”Gustav III:s kröning”, malt av kunstneren Carl Gustaf Pilo, der fortelleren spekulerer i hva bakgrunnen for dette bildet kan være, og hvordan det kan tolkes: ”Kanske försökte han berätta något som var alltför smärtsamt” (Enquist, 1999, s.377). Men

selv om fortelleren, som i dette eksemplet, kaster ut en hypotese og inviterer leseren til å ta del i tolkningsarbeidet, har han som oftest et svar.

Spørsmålene og bruken av ”kanske” bunner ofte ut i et svar som: ”Kanske var det något mer. Ja, det var det” (Enquist, 1999, s.308), eller ”Kanske hade han redan nu förstått. Kanske hade han fått sitt tecken. Han var bara en människa, ingenting annat” (Enquist, 1999, s.376). Først en oppfordring til tolkning, deretter en beslutning fra fortelleren selv. Selv om dette på en måte styrker opp under inntrykket av hans kunnskap og autoritet, gir det også effekten av at utsagnet oppleves som en personlig mening, og at fortelleren dermed ikke er objektiv og på avstand.

3.4 Illusjonen om historie

Fortelleren fremstilles som uten begrensninger i sin viten, og det gjenspeiles i at han vet mer enn karakterene selv. Han sitter i etertid og forteller, og kan derfor både dømme og tolke historien han skildrer. Et eksempel er når Caroline Mathilde tilsynelatende stopper Struensee i parken for å stille ham et spørsmål:

Det var den 12 maj hon mötte Struensee i parken.
Han hade stannat upp, han gick ensam, han hade bugat hövisk och med det lilla vänliga, kanske ironiska leende på läpparna som irriterade och förvirrade henne så mycket.
Varför hade då hon, också hon, stannat till? För att hon hade ett ärende. Det var orsaken. Hon hade ett fullständigt legitimt och självklart ärende, och det var därför hon stannat upp och tilltalat honom.
Därför var det helt naturligt att hon stannat till.
- Doktor... Struensee, hade hon sagt. Det var... Struensee... eller hur? (Enquist, 1999, s.160)

I dette sitatet gis inntrykket av at fortelleren vet mer enn Caroline Mathilde selv gjør. Fortelleren antyder, gjennom gjentagelser, at det ligger noe under, og at Caroline Mathilde derfor stanser impulsivt. Hun har ingen grunn til å tiltale ham, men finner opp en der og da. Fornemmelsen man får er at Caroline Mathilde muligens er forelsket i Struensee på dette tidspunktet, uten at hun er klar over det selv, eller at hun vil skjule det. Fortelleren gjennomskuer henne, på samme måte som han også gjennomskuer andre motiver som karakterene prøver å holde skjult for hverandre. Fortelleren sier med dette at han har full kontroll. Men er ikke dette et paradoks? Fortelleren insisterer på en tid at han har en historikers avstand, og at fortellingen er

begrunnet i kilder, men likevel kan han vite og fremstille hva personene i romanen føler, uten at de vet det selv.

Anne Birgitte Rønning (2009) skriver at oppbyggingen av historisk autoritet, gjennom sitater og kildereferanser, er nødvendig i *Livläkarens besök* for i det hele tatt å kunne skildre det mer private og dikte opp det som ingen har sikre kilder på at har funnet sted:

There are, however, in life, both past and present, large parts to which there are no observers, i.e. events and experiences only visible to the one(s) involved and for which no confessions or reports have been given. Such events are not "narratable" in scientific historiography. In historical fiction they are crucial, as a fundamental part of human life. (Rønning, 2009, s.186)

Å kunne skildre denne delen av mennesket er altså nødvendig for at historisk fiksjon skal kunne eksistere. Ved å bygge opp historisk autoritet kan Enquist tillate seg å dikte der det er nødvendig, og skrive om karakterenes private liv. Rønning skriver: "Enquist works according to this model, consciously and openly" (2009, s.186), noe som er gjennomgående i romanen. I *Livläkarens besök* vises det for eksempel når fortelleren kan gjengi det ytterst private som skjer mellom Caroline Mathilde og Struensee: "Han låg alldeles stilla inne i henne och väntade på pulsslagen. Han hade börjat förstå att den yppersta njutningen fanns när han väntade in pulsslagen djupt inne i henne [...]" (Enquist, 1999, s.220). Men også at fortelleren vet hva de tenker og føler for hverandre: "Han visste at han älskade henne. Det var inte bara hennes kropp [...] det var också detta att hon växte så snabbt" (Enquist, 1999, s.246). Fortelleren har tilsynelatende ingen begrensinger i sin viten, og kan derfor gjenfortelle intime detaljer. Nettopp på grunn av den oppbygde historiske autoriteten, godtar leseren hele bildet som sannsynlig. Vi som leser romanen kan godt forestille oss at det var slik, og derfor akseptere det som sannhet. Enquist skaper på denne måten en illusjon om at dette også er historie eller "virkelighet".

Men å kunne skildre de innerste tankene og følelsene hos personene er ikke kun for å vise at fortelleren har full kontroll, og at dette er den "riktige" versjonen. Det er også et grep for å skape forståelse for historien, og det som ligger bak. For å gjøre det trenger man å vise frem historien på denne måten, nemlig *menneskene* den handler om, og da er menneskelige følelser, tanker og handlinger, som tidligere nevnt, en nødvendig del av det hele. Å irectesette tidligere historiske kilder trenger derimot

ikke bare være grunnet i ønske om å fremstille ”virkeligheten”, men kan også være et grep for å skape medfølelse og forståelse for de man sympatiserer med.

3.5 Den immanente forfatteren og sympatien

Aarseth skriver i *Episke strukturer* (1979), at når fortelleren er allvitende innebærer det at hans innsiktsnivå er identisk med forfatterens. Dermed kan vi ikke tale om noen egentlig avstand mellom de to instansene i verk som fortelles fra et allvitende standpunkt (s.22). Aarseth argumenterer videre for at innenfor episk kommunikasjon blir forfatteren, som historisk individ, en ekstratekstuell instans som trer inn i den fiktive verdenen og blir en tekstimmanent størrelse så lenge kommunikasjonen med en leser varer (Aarseth, 1979, s.31). Forfatteren som har skapt hele immanensen, blir i kommunikasjonsprosessen til en immanent forfatter, en tilretteleggende og vurderende instans bak fortellingens overflate, mellom den virkelige, historiske forfatteren og den variable fortelleren (Aarseth, 1979, s.31). Den immanente forfatter er altså den som framstår som forfatteren i det spesifikke verket, og en størrelse man må tolke seg fram til for å nå. Denne er ulik den historiske forfatteren med tanke på at den immanente forfatter kan oppleves annerledes for leseren i forskjellige verk av samme forfatter.

Petter Aaslestad kaller den immanente forfatter ”[...] det litterære verkets samlede norm” (1999, s.99). Den immanente forfatter er på den måten ikke en tekststørrelse, og finnes ikke på noe bestemt punkt i fortellingen, men er altså verkets samlede normsystem, som man kan analysere seg frem til i arbeidet med en tekst. Det er et analytisk begrep, og et resultat av fortolkningsvirksomhet (Aaslestad, 1999, s.99). Den immanente forfatter er altså leserens opplevelse av en forfatter i teksten, som man kan nå gjennom fortolkning. Hvordan oppleves så den immanente forfatter i *Livläkarens besök*?

I lesningen av *Livläkarens besök* kan man oppleve fortelleren som en formidler av bestemte holdninger, verdier og normer, som igjen henger sammen med den skapende instansen og den immanente forfatter. Den immanente forfatter, altså den som manifesterer seg som forfatter i *Livläkarens besök*, har et tydelig verdisystem, som viser seg gjennom hans innlysende sympati med enkelte av karakterene i romanen. Teksten er strukturert og formulert på en slik måte at leseren er ”på parti” med Struensee og Caroline Mathilde. Vi er på parti med

opplysningstiden og de moderne tankene. Det er også naturlig i og med at vi leser teksten ut fra vår egen samtids verdssystem. Men det blir også tydelig at fortelleren beretter ut fra samme synspunkt og perspektiv, nemlig fra et ”moderne” ståsted. De personene vi sympatiserer med i romanen, er også de som er mest lik ”oss”, de moderne leserne. Dermed forestiller vi oss en forfatter, en skapende instans med moderne tanker, ideer og følelser fra vår egen samtid, som har overført disse egenskapene til romanens personer.

3.5.1 Mentale lidelser

Det er særlig Struensee og Caroline Mathilde som oppnår forståelse og sympati i *Livläkarens besök*. Men også Christian blir gjenstand for fortellerens og leserens medfølelse. Dette mener jeg kan henge sammen med vår egen tids fokus på å forstå mentale lidelser, og ikke bare avfeie mennesker som ”gale” når de ikke er ”[...] gjuten i ett stykke” (Enquist, 1999, s.264). Det som støtter opp under denne påstanden er fortellerens iver etter å beskrive Christians måte å tenke på, samt å fremstille hans fysiske handlinger og tendenser som virker merkelige: ”Något var fundamentalt galet. Christian var sjuk, och han blev allt sjukare” (Enquist, 1999, s.134) og ”Långa förmiddagar kunde Konungen sitta som förlamad, bara stirra framför sig, mumla obegripliga ramsor och ibland, som i nöd, klamra sig fast vid Struensees ben” (Enquist, 1999, s.134). Eller som i beskrivelsene av kongen som går igjen i romanen gjennom ”de andre” som fokaliseringsinstans, der han sees som et barn, en hund, en plagsom og pinlig person å være rundt. En passasje som er spesielt treffende her er følgende eksempel, da Struensees audiensmøte med det franske sendebudet avbrytes av en pinlig scene:

Plötsligt hade vilda rop hörts från slottsgården. Struensee ryckte till och gick fram till fönstret. Det han såg var att konung Christian den sjunde lekte med sin page. Christian föreställde ridhäst, och den lilla negerpojken satt på hans rygg och svängde vilt hojtande sin ridpiska medan Majestätet kravlade fram på alla fyra. [...] Situationen där nere på slottsgården hade varit absolut tydlig, och sann. Det gick inte att komma ifrån. Var detta envåldshärskaren med förnufts fackla i sin hand? Eller en dåre. Vad skulle han göra med honom? (Enquist, 1999, s.190-191)

Det er tydelig at dette er en oppførsel som er langt i fra datidens aksept, og den eneveldige kongens merkelige væremåte er pinlig for de rundt ham. Men også de historiske kildene som brukes i romanen støtter opp under bildet av Christian som

unormal, plagsom og gal, og det vekker vår sympati. Et eksempel er fortellerens gjengivelse av det engelske sendebudet Keiths observasjon av kongen ved hoffet, ti år etter Struensees tid:

Majestätet hade uppförd sig som vore han ångestfyllt inställsam, närmast stryktäck. Hovet hade inte varit vördnadsfullt gentemot Monarken, utan snarare negligerat honom, eller skrattade vikit åt sidan när han närmade sig, som om de velat undvika hans pinsamma närvaro. (Enquist, 1999, s.10)

Som leser får man en inderlig sympatifølelse med Christian. Sitatet er et av flere eksempel som kaller på vår rettferdighetssans, og får oss til å følelsmessig reagere med empati for ham. Det samme gjør vi med gjengivelser som: ”Man behandlade den danske envåldshärskaren som en hund” (Enquist, 1999, s.11). ”Som en hund” er et uttrykk som ofte gjentas i romanen, og er treffende for hvordan Christian ofte oppleves og fremstilles av de fleste personene i romanen. I tillegg kommer Reverdils ofte hjerteskjærende beskrivelser fra hoffet av hvordan kronprinsen, og den senere kongen blir behandlet: ”Det enda återkommande var att han alltid fick prygel” (Enquist, 1999, s.45), som skiller seg drastisk fra vår egen tids syn på barneoppdragelse, og som gjør at vi forferdes og synes synd på ham. Men også Christians forvrengte opplevelse av virkeligheten, og forestillingen om hoffet som teater: ”Ingenting hängde i hop. Skådespelet var det naturliga. Man måste lära in, men inte förstå” (Enquist, 1999, s.45). Andre ord og beskrivelser av Christian som er gjentakende er skrekk og skam: ”Skam var annars hans naturliga tillstånd” (Enquist, 1999, s.44). Beskrivelsene av Christians tanker og handlinger i romanen er basert på hans manglende evne til å forstå hvordan verden fungerer. Han fremstilles som tiltagende psykisk syk, og med ”[...] många ansikten” (Enquist, 1999, s.72), og det er unnskyldningen for hans oppførsel. Man ser for seg at forfatteren av *Livläkarens besök* er en som også sympatiserer med kongen og hans sykdom, og derfor har strukturert teksten slik at medfølelse blir mulig. Sympatien forsterkes med fremstillingen av at mange av romanens karakterer ikke forstår at Christians handlinger er begrunnet i hans sykdom. En som derimot forstår, er Struensee.

3.5.2 Den tragiske helten

Johann Friedrich Struensee er som Christians livlege den eneste som prøver å forstå ham. Han inntar rollen som en far for Christian, beroliger og beskytter ham. Når

leseren allerede har opparbeidet så mye sympati for Christian når Struensee kommer inn i fortellingen, gjør at Struensee, som en slags forståelsesfull far, også nyter godt av denne velviljen. Et eksempel på det er når Christian får et utbrudd fordi en planlagt forestilling av Hamlet ikke blir noe av, fordi Struensee er redd Christian skal dra paralleller mellom seg selv og den sinnssyke Hamlet:

Värdighet saknade han ofta. Men nu hade han, för första gången, berört misstanken och aningen om sin egen sjukdom, och det hade gjort Struensee djupt skakad. [...] Den natten hade doktor Struensee för första gången i Konungens närvaro börjat gråta. (Enquist, 1999, s.137-138)

Det at Struensee gråter for Christian, viser hans omtanke og kjærlighet for den syke kongen. Struensee fremstilles som en utelukkende god mann, som aldri tenker og omtaler Christian i de ordelag resten av hoffet gjør, og som ser at Christian har et potensiale under den syke ”overflaten”: ”Det fanns en ton av förakt i kommentarerna som skrämde Struensee. [...] det som gjorde Struensee ont, var att man inte hade sett det andra, det som fanns under” (Enquist, 1999, s.134-135).

Det er ikke kun gjennom sin forståelse av Christian at Struensee høster sympati, men også gjennom sin politiske visjon. Han fremstilles som en ekte idealist med et rent hjerte, en som vil skape en verden med plass til alle: ”Det borde finnas plats också for Christian. Var det inte detta allt gick ut på? Var det inte därför sprickan i historien skulle öppnas framför Struensee; var inte också detta en del av uppdraget?” (Enquist, 1999, s.193). Struensees maktovertakelse skildres i romanen som ”praktisk”, og nærmest som en ”hjelp” fra Struensees til Christian. Kongen takler ikke å styre landet selv, og trenger en stille og rolig atmosfære rundt seg:

Kanske hade de båda funnit det praktisk. Om revolutionen hade det inte varit tal. En praktisk reform. Det praktiska var att Struensee skulle utöva all makt. När beslutet var fattat tycktes Christian lättad; hans tics avtog, hans aggressionsutbrott upphörde under en period helt och hållet, och han föreföll korta stunder helt lycklig. [...] Ja, det var praktiskt. (Enquist, 1999, s.214)

Man kan tydelig se hvordan fortelleren ikke ønsker å legge noe negativt i Struensees maktovertakelse, eller å fremstille ham som en maktkjær oppkomling, som utnytter en psykisk syk konge som har tillit til ham. Overtakelsen skildres derfor som en medisinsk hjelp fra Struensee til kongen. Han ser Christians behov og handler ut i fra det. Dette er også tydelig i fremstillingen av forholdet mellom Struensee og Caroline Mathilde, der Struensee ”gis lov” av kongen til å ta seg av dronningen: ”Drottningen

lider av melancolia. Hon är ensam, hon är en främling i detta land. Jag har funnit det omöjligt att lindra denna melankoli. Ni måste lyfta denna börda från mina skuldror. Ni måste! ta er an henne” (Enquist, 1999, s.182). Replikken kan tolkes som at Struensee oppfordres til å innlede et forhold til dronningen, uten å ha dårlig samvittighet ovenfor Christian. Til og med i denne utroskapsskandalen fremstilles Struensee med sitt på det rene, og ikke som en kvinnebedårer styrt av begjær. Han tar ikke Caroline Mathilde fra kongen, han svikter ham ikke, men ”hjelper” ham.

Fortelleren er tydelig ”på parti” med Struensee også i hans moderne tanker og hans opplysningsprosjekt: ”Drømmen om det goda samhället baserat på rättvisa och förnuft var hans. [...] När hon talade om det stora spelet kände han olust” (Enquist, 1999, s.265). Han beskrives, med andre ord, ikke som en politisk spiller som er villig til å gjøre andre vondt for å oppnå det han selv vil:

Är det så här livet skall vara, tänkte han ibland. Stilla arbete, en penna som raspar, oerhörda reformer som alldeles smärtfritt glider ut i det verkliga livet, mina pojkar som leker med hunden under bordet.
Så fint, i så fall. (Enquist, 1999, s.216)

Struensee forestilles med fremtidsrettede tanker og holdninger som ligger nært opp til vår tids oppfatning. Det appellerer til moderne lesere, og vi opplever at vi er ”enige” i hans politikk. Moderne lesere tiltrekkes av hans manglende volds-og maktbruk, av hans empati for de syke og fattige, og hans kvinnesyn. Han forstår Caroline Mathilde, godtar at hun er en ”moderne kvinne”, at hun vokser og innehar egenskaper: ”Struensee förstod att hon såg ett annat slags sammanhang än han själv” (Enquist, 1999, s.265), og ”[...] hon växte så snabbt, att han varje vecka kunde se att hon var en annan, det explosionsartade hos denna lilla engelska oskuldsfulla flicka, att hon snart växt ikapp honom och kanske skulle passera honom [...]” (Enquist, 1999, s.246-247). Hos de andre personene i romanen blir også Struensee betraktet som god, til og med av sin fiende Guldborg: ”Endast Guldborg, vid flodens strand, hade förstått detta. Att svagheten paradoxalt nog var att Struensee inte åtrådde makten. Att hans hycklande idealism var äkta” (Enquist, 1999, s.173).

Et annet stadig gjentagende og sympativedekkende tema i romanen, er Struensees moderate selvtillit og gode intensjoner. Han ser på seg selv som ”[...] bara en läkare från Altona” (Enquist, 1999, s.247), hvis egentlige oppgave i livet er å hjelpe de fattige og understilte i samfunnet. Det er dette som fremstilles som den egentlige forpliktelsen hans, og at det er derfor han ble med til København og

”besøkte” maktens tomrom: ”Ibland tänkte han: jag borde ha stigit av Christians vagn i Altona. Och återvänt till de mina” (Enquist, 1999, s.226). Han mener seg å ha fått et ”kall”, og fortelleren legger det fram som om Struensee har ofret sitt liv for denne forpliktelsen, nemlig å skape et bedre samfunn for de understilte. Men likevel skildres det hvordan han egentlig ikke er laget for denne oppgaven: ”Det känns ibland som om en renhjärtad, ovillig och inte tillräckligt bildad läkare från Altona givits en alltför stor uppgift [...]” (Enquist, 1999, s.247). Leseren får også oppleve Struenses tankestrøm like før han henrettes, når han ser folkemengden som har dukket opp, og det sympatiske inntrykket av ham forsterkes av hans innerste tanker:

Nu såg han dem, såg jag o Gud, som kanske finnes, en springa där mitt kall vore att tränga mig in var det för deras skull och är nu allt förgäves borde jag ha frågat dem o Gud jag ser dem och de ser mig men det är för sent och kanske borde jag ha talat till dem och icke inneslutit mig och kanske borde de ha talat till mig men jag satt där ju i mitt rum och varför skulle vi för första gången mötas på detta sätt nu när det är för sent och de bröt hans vapensköld och uttalade orden. (Enquist, 1999, s.379)

Struensees innerste tanker fremstilles som uselviske, til og med rett før han skal henrettes. Det er tydelig at fortelleren vil vise fram Struensee som en tvers igjennom barmhjertig mann, som blir offer for sin egen godhet. Fortellerens fremstillingsmåte viser Struensee som den tragiske helten, som har et brennende ønske om å ”opplyse” folket. Men folket forstår ham ikke, de forstår ikke hans metoder og dermed blir han henrettet som følge av at han er en mann forut for sin tid. Å få leserens sympati ved å referere til vår samtid og modernitet er ikke bare forbeholdt Struensee i romanen, men gjelder også for Caroline Mathilde.

3.5.3 Den moderne kvinnen

Skildringen av Caroline Mathilde er i romanen en utviklingsfortelling om en ung jente som blir til en modig og moderne kvinne. Hun introduseres i romanen som ”det engelska barnet”, og fortelleren er videre påpasselig med å fortelle hvor ung Caroline Mathilde var ved inngåelsen av ekteskapet med Christian: ”Prinsessan, den blivande danska drottningen, alltså det engelska barn som utpekats, hette Caroline Mathilde. Hon var vid bröllopet endast femton år” (Enquist, 1999, s.63). Hennes alder og at hun er et barn gjentas mange ganger særlig i hennes introduksjon. Det skapes en øyeblikkelig forståelse for henne, da handlingene hennes kan unnskyldes med at hun

er ung og har opplevd et svik fra voksenpersonene rundt seg, sett etter våre tids normer og verdier.

Også datidens kvinnesyn som formidles gjennom romanen skaper en sympatifølelse i Caroline Mathilde favør, som for eksempel: ”Hon hade dock klart för sig att hon var ett avelsdjur” (Enquist, 1999, s.62). Det legges vekt på at hun er offer for en utenrikspolitisk avtale mellom Danmark og England, som hun ikke har noen mulighet til å motsette seg. Men Caroline Mathilde beholder velviljen gjennom hele romanen på tross av sin forandring, og at hun, ”[...] senare blev en annan” (Enquist, 1999, s.64). På lik linje med Struensee får også Caroline Mathilde sympati for sine moderne tanker, som appellerer til leseren. Hennes spørsmål rundt hvorfor hun er utpekt til å bli et avlsdyr, hennes tanker om sin egen kropp og seksualitet, og bruddet med hoffets klesetikette fremstiller henne som en moderne tenker:

Ett kort ögonblick hade samtalet glidit in på den ”vidlyftiga” prinsessan av Preussen, som blivit skild från sin man och hölls nu fångslad i Stettin. Drottningen hade kort konstaterad att denna prinsessa i sin fångenskap ändå ”genom att ha skapat sin inre frihet” kunde gå med högburet huvud”. (Enquist, 1999, s.302)

Samtalen rundt den andre prinsessen og Caroline Mathildes bemerkning kan sees på som en kommentar til hennes eget liv, og som et frampek mot det som er henne i vente. Hun skaper i løpet av romanen ”sin inre frihet”, en prosess full av utfordringer som leseren følger, og som fremstiller henne som en oppmerksom, modig og moderne kvinne. ”Hon tänkte sig att detta liv ville hon skriva själv” (Enquist, 1999, s.340), er lyden fra vår egen tid, og derfor unner man henne alt godt. Hennes, med datidens øyne, sjokkerende og totalt uakseptable forhold med Struensee fremstilles som et valg fra hjertet. Hun velger kjærligheten med Struensee framfor trygghet og sitt gode rykte. På tross av at utroskap også i vår tid ansees som umoralsk, gir vi henne vår sympati og empati på bakgrunn av fremstillingen av hennes historie og alle utfordringene hun har hatt i livet.

Også gjennom bildet av Caroline Mathilde som kjærlig mor, og Struensee som far, vekkes sympatien. Enkelte historikere har påpekt at Caroline Mathilde og Struensees Rousseaus-inspirerte barneoppdragelse, der barna skulle lære grunnleggende vilkår for menneskelig tilværelse gjennom egne erfaringer, ikke var like kjærlig bestandig (Amdisen, 2002, s.119). Oppdragelsen skildres imidlertid annerledes i romanen, som utelukkende omsorgsfull og god:

Barnen var det viktigaste. Pojken var tre år och Struensee genomförde i praktiken alla de teoretiska principer för barnuppfostran han tidigare formulerat; det var sundhet, naturliga kläder, bad, friluftsliv, och naturlig lek. Den lilla flickan skulle snart få följa efter. (Enquist, 1999, s.262)

Det høres idyllisk og fornuftig ut. Caroline Mathilde og Struensee fremstilles som kjærlige foreldre der barna går foran alt. Det blir blant annet tydelig i bildet av Struensees lykke ved fødselen av datteren, og hvordan han senere er villig til å gjennomgå en religiøs omvendelse for å redde henne, da hun trues på livet av Guldberg. Selv om det er lett å forestille seg at det var slik i virkeligheten, er det likevel en bevisst strategi fra fortellerens side og fra den instansen som konstruerer fortellingen. Den immanente forfatter oppleves som å holde med Struensee og Caroline Mathilde i deres kamp for det moderne. Det blir tydelig både i romanens siste kapittel og i epilogen, da det legges vekt på at opplysningen ikke var over, selv om Struensee ble henrettet. Dette vises i sluttscenen, i kapittelet ”Floden”, da Guldberg undrer seg over at folkemassene forlater henrettelsesstedet som om de er på flukt. Han frykter dermed at Struensees revolusjon har hatt større betydning en først antatt:

Enigheten hade ju, alldeles nyss, för bara tre månader sedan, varit så stor. Han mindes glädjekravallerna i januari. Den folkliga vreden så stor. Och nu teg de, och gick, och lämnade, och visade ingen glädje, i ett gigantiskt sorgetåg fyllt av en tystnad som för första gången fick Guldberg att känna fruktan.
Hade något blivit kvar, och ej kunnat huggas av? (Enquist, 1999, s.383)

Det antydes at Struensee har ”vunnet” likevel. Opplysningen og de moderne tankene som Struensee introduserte i Danmark har kommet for å bli. Selv om Guldberg vant i det korte løp, er det Struensee som vinner til slutt. Dette kommer også eksplisitt til uttrykk i romanens epilog, der Enquist skriver at Guldberg senere ble styrtet og ingenting fra ”Guldbergs tid” hadde bitt seg fast i samfunnet på samme måte som ”Struensees tid”. Videre fortelles det i epilogen at: ”Guldberg hade haft rätt i sina farhågor; opplysningens smitta hade bitit sig fast, orden och tankarna gick inte att halshugga” (Enquist, 1999, s.385).

Enquists fremstilling er en tydelig sympatiserende beretning, formet som en tragedie, med Struensee som tragisk helt. Likevel skiller slutten seg fra tragedieformen da Struensee seirer over Guldberg i det lange løp. Struensee er mannen som var forut for sin tid, og fortiden kunne ikke sette pris på hans modernitet. Den immanente forfatteren har gitt leseren dette inntrykket gjennom hele romanen.

Men begrepet om den immanente forfatter, og en konstruerende instans bak verket blir også tydelig i de mange metakommentarene i *Livläkarens besök*, der forfatteren tilsynelatende direkte kommenterer teksten, og dens historisitet.

3.5.4 Metakommentarer

Som tidligere påpekt, er det i *Livläkarens besök* en tydelig instans som konstruerer stoffet, tenker seg om og reflekterer rundt historien. Den immanente forfatteren spekulerer i historien, kjente verk og historiske kilder. I romanen finnes også passasjer og setninger som oppleves som kommentarer til selve historien og de historiske kildene. Det oppleves som om de forklares av forfatteren selv fra hans eget ståsted i sin samtid, såkalte metahistoriske kommentarer.

På de porträtt som finns av dem har de alla mycket stora ögon
Eftersom ögonen ansågs vara själens spegel har ögonen gjorts mycket stora, alltför stora, de tycks tränga ut ur deras ansikten, de är glänsande, insiktsfulla, ögonen är betydande, nästan groteskt påträngande. I ögonen dokumenteras deras inre.
Tolkningen av ögonen är sedan betraktarens. (Enquist, 1999, s.17)

Anne Birgitte Rønning (2009) skriver at metakommentarene i Enquists roman har en relevans til den moderne leser og kan fungere som en historiografisk påpekning eller leksjon (s.194). Slutten på sitatet ovenfor: ”Tolkningen av ögonen är sedan betraktarens”, er derfor en måte å fortelle gjennom teksten at det er betrakteren av historien som også tolker den, på sin egen måte. Poenget blir også svært synlig i fortellerens kommentarer til Gustaf Pilos berømte maleri, ”Gustav III:s kroning”. Bildet viser kroningen av den svenske kongen Gustav 3., som er ”[...] oppfylld av opplysningstidens idéer” (Enquist, 1999, s.377). Først gjengir fortelleren bildets innhold før han tolker hva det betyr:

Det är bakgrunden som är förbryllande.
Konungen och hovet tycks inte avbildade i en tronsal; de är placerade i en mycket mörk skog, med kraftiga mörka stammar, som om denna kröningsscen utspelades mitt i en månghundraårig urskog, i den nordeuropeiska vildmarken.
Nej, inga pelare, inga kolonner i en kyrka. Mörka, outgrundliga trädstammar, en urskog i hotfullt mörker, och i mitten den lysande församlingen. (Enquist 1999 s.377)

I tillegg til at dette er fortellerens egen analyse, viser det hans sympati med opplysningen gjennom han beskrivelse av ”den lysande församlingen” i en nordeuropeisk skog. Det kan leses som et bilde på Struensees forsøk på opplysning i det nordeuropeiske Danmark. Men metakommentaren vises først i fortsettelsen: ”Är

det mørkret som är ljus, eller det lysande som är mörker? Man får välja. Så är det med historien, man får välja vad man ser, och vad som är ljus, och mörker” (Enquist, 1999, s.377). Rønning (2009) påpeker at dette er en metakommentar som viser historiens og romanens tvetydighet:

It tells the story of Struensee as an apostle of the Enlightenment, still relevant to modern Europeans. At the same time it demonstrates that reason and the Enlightenment are deeply intertwined with madness and both bodily pleasure and bodily violence, and that history as well as historiography is a question of choice: “people choose what to see, what is light and what is darkness”. (Rønning, 2009, s.195)

Både romanen og historien har flere sider, som fortelleren selv påpeker. Dette viser tilbake på en forfatter, den styrende myndigheten, som fremstiller historien på bakgrunn av et utvalg, og hva han ønsker å kaste lys over. Men forfatteren er likevel klar over- og uttrykker at det er et valg. Som tidligere nevnt, viste Skei (2008) at dette er et typisk trekk hos Enquist, der ”undersøkeren” er klar over at hans rekonstruksjon også er en konstruksjon.

Konstruksjonen av en historie er også tydelig i Enquists fremstilling av kjønn og makt i romanen. Han har tatt tak i elementene av kjønn og makt som finnes i historien, og bygd videre på dem. Dermed har han konstruert en historie hvor han har valgt å gi disse stor betydning. Videre vil jeg vise hvordan Enquist har fremstilt kjønn og makt i *Livläkarens besök*, og samtidig skildrer et område av historien som tidligere har vært oversett, nemlig kvinnene og deres betydning, både politisk, offentlig og privat, under den danske revolusjon.

4.0 Fremstillingen av kjønn og makt i *Livläkarens besök*

Per Olov Enquist har i *Livläkarens besök* valgt å fremstille både det historisk kjente og ukjente ved historien rundt den danske revolusjon. Med Enquists unike form får leseren innblikk i de bakenforliggende fortellingene, karakterenes private samtaler, tanker, og følelser. Et valg Enquist har tatt er å ha et fokus på kjønn, kvinner og deres makt. Et spesielt stort fokus er det på å fremstille dronningen, Caroline Mathilde, og hennes utvikling, da hun går fra å være en uskyldig jentunge til å bli en voksen, levende kvinne som erkjenner og nyter at hun har makt:

Hon var som en klåda i hovets lem. Och de kunde inte komma åt henne. Könet och döden och klådan. Och de kunde inte bli befriade från denna besatthet, hur mycket de än försökte tömma ut klådan i sina kvinnor. Hon var alldeles ensam om att vara onåbar, och ensam om att så förena lidelsen och döden.
Det var et slags – makt. (Enquist, 1999, s.154-155)

Sitatet er et eksempel som viser Enquists fokus på kjønn, og hvilken makt det skaper i *Livläkarens besök*. Han fremstiller kjønn som en maktfaktor i stor, men ulik grad hos alle de tre mest betydningsfulle kvinnelige karakterene, nemlig Stövlette-Caterine, enkedronning Juliane Marie og dronning Caroline Mathilde. Hos Enquist er ikke den danske revolusjon kun en historie om menn, som kjemper om makten i Danmark. Makt er ikke kun offentlig og politisk, og det ligger mye bak. Bak offentligheten, og mennene, finnes kvinner og private forbindelser. Enquist viser oss denne historien ”bak kulissene”; at følelser, kjønn og begjær er en stor del av mennesket, og hvordan disse påvirker valgene karakterene tar i romanen.

Med Enquists måte å skrive på, med en forteller som veksler mellom å være på avstand og nært på karakterene, kan leseren i større grad følge personenes valg og utvikling, og forstå bakgrunnen for det. Likevel er det en fremstilling gjort av en forfatter, en person, og leseren farges av hans utvalg.

Enquist har fremstilt historien med mange likhetstrekk til vår egen tid. Mange av tankene og følelsene som karakterene har, er ”moderne”. Spesielt Caroline Mathilde har en utvikling, der Enquist har lagt stor vekt på hvilken makt kjønn kan gi: ”Hon kunde känna att man betraktade henne inte bara som drottning, utan också som något annat. Hon var ju inte naiv. [...] Drottningen var ju förbjuden, och kvinna. Därför visste hon instinktivt at mannen såg rakt igenom hennes kläder” (Enquist, 1999, s.153). Utover i romanen begynner Caroline Mathilde å se på seg selv som ”den hellige gral”, den forbudte, og som en forbindelse mellom nytelsen og døden. Kjønn

betyr makt, og derfor er hun også en kløe i hoffets lem. Hun både utnytter sin seksuelle makt, og nyter å se andre blir skremt av hennes fremtoning. Likevel er ikke kjønn i denne sammenhengen ensbetydende med kun sex eller seksualitet. Kvinnelig myndighet i *Livläkarens besök* er også en væremåte og en kraft, som gjør det mulig for kvinnene å utøve en makt som menn ikke kan.

Fokuset på kjønn og makt i *Livläkarens besök* er både nødvendig og interessant fordi dette er et område der historien har endret seg mye. For å bedre forstå hvordan Enquist fremstiller kjønn i romanen, og særlig med tanke på kvinnekjønn og seksualitet, er det derfor nødvendig å ta en nærmere kikk på de historiske kildene, og hva de sier om kvinners stilling på denne tiden. Hvordan har Enquists valgt å fremstille historien? Hva har han tatt tak i, og hva har han eventuelt valgt å utelate? Er det hans egen samtids syn på kvinner som skinner igjennom, eller er det fortidens, ut i fra det vi vet om den? Hvordan var kvinnesynet under eneveldet på 1700-tallet, og i hvilken grad velger Enquist å fremstille dette synet gjennom *Livläkarens besök*? Hensikten med dette er å kunne peke på hvilke valg forfatteren har tatt i forhold til sin fremstilling. Som tidligere nevnt, er ikke min intensjon å utforske hvorvidt fremstillingen er ”korrekt historie” eller ikke.

4.1 Kvinner, kjønn og makt i historien

Anne Birgitte Rønning har i *Historiens diskurser – historiske romaner mellom fiksjon og historieskriving* (1996) påpekt kvinnes manglende plass både i faghistorieskrivingen og i historiske romaner. I den tradisjonelle faghistorien har historiens kvinnelige ”bipersoner” vært fraværende. Om kvinnene blir tillagt historisk og politisk betydning i historiske fremstillinger er det først og fremst som spesielle tilfeller som dronninger, kongemødre, hekser og helgener og lignende, og ikke som ”vanlige” kvinner (Rønning, 1996, s.40). Dette henger sammen med at historieskrivingen i hovedsak har blitt utført av menn, med stor fokus på politisk og offentlig historie der menn tradisjonelt har deltatt i større grad enn kvinner. Dette er også tilfellet for historiske romaner, der ”kvinnen” og ”det kvinnelige” ofte er innskrevet både i den historiske romanens selvforståelse, og i genreteoriens legitimeringsanstrengelser, men der det likevel har det vært lite fokus på kjønnsperspektivet (Rønning 1996). Her er Georg Lukács et eksempel, da hans studie utelukkende er basert på menns tekster. Samtidig er det få betraktninger over

kvinnens plass i de historiske romaner å finne i studiene, og i den grad kvinnes plass reflekteres over er det som representant for det private og familien (Rønning, 1996, s.38-39).

Den danske historikeren Asser Amdisen skriver at de fleste historiske kildene, som omhandler perioden rundt den danske revolusjon på 1700-tallet, har blitt til av menn på slutten av 1800-tallet, og at de to tidenes kvinneideal var nokså like: ”På dette tidspunkt var de fleste overbeviste om, at kvindens plads var i køkkenet – eller for dronningers vedkommende i audiensgemakket som pyntefigur” (Amdisen, 2002, s.42). Videre påpeker Amdisen at det har vært en tendens hos disse kildeforfatterne, mer eller mindre bevisst, å overse betydningsfulle kvinner som ikke passet inn i deres kvinneideal, om det var mulig: ”Det var simpelthen mest bekvemt at holde kvinderne uden for beskrivelsen af den fortidige politiske virkelighed” (Amdisen, 2002, s.42).

Asser Amdisen argumenterer videre for at hoffets kvinner riktignok ikke var som alle andre kvinner, de var i en særposisjon i den øverste elite. De passet ikke alltid inn i 1700-tallets passive kvinneposisjon:

Det er bemerkelsesværdigt, at når man kigger ned over det politiske Europa i 1700-tallet, domineres billedet af en lang række kvinder. Katharina den Store af Rusland og Maria Theresia av Østrig (1717-1780) er blot de fornemste repræsentanter for en næsten endeløs række af betydningsfulde kvindelige politiske personligheder. I Danmark spillede Christian VI's hustru, Sophie Magdalene (1700-1770) en væsentlig rolle, og Juliane Marie blev især efter Struensees fald en afgørende brik i det danske politiske spil. (Amdisen, 2002, s.42)

Likevel påpeker Amdisen at det mest vanlige for en kvinne ved et hoff, var at hun kun spilte en politisk rolle, om det ikke var noen mann tilstede som kunne ta tøylene (2002). Dette kan også sies å være tilfellet for Caroline Mathilde, som hadde en ektemann som ikke var særlig politisk interessert. Likevel var det sammen med Struensee at Caroline Mathilde i en periode styrte landet politisk.

Enquist har i *Livläkarens besök* hatt stort fokus på kvinnene i historien han skildrer, og har brukt kildene til å skape en fortelling om deres plass i det som skjedde. Han har brukt kildene til å fremstille deres utvikling, tanker og følelser, i mye friere grad enn det en historiker kan og ville gjort, men likevel med en viss rot i ”sikker viten” om fortiden. Men som i Rønnings argument ovenfor, finnes det også i Enquists roman først og fremst en fremstilling av kvinner i særegne posisjoner, offentlige kvinner som det finnes historisk belegg for å skildre. Hovedkvinnene i Enquists roman er to dronninger, enkedronning Juliane Marie og dronning Caroline

Mathilde. I tillegg har den prostituerte Støvlette-Caterine en plass i romanen, men som prostituert oppnådde hun også høy status en periode av sitt liv, som kongens elskerinne. Det finnes derfor historiske kilder som gjør det mulig å berette deler av hennes liv under den aktuelle perioden.

4.1.1 Hvilke muligheter for makt fantes?

Historikeren Gunner Lind skriver i ”Svigersønner. Køn og social reproduktion i den danske elite ca. 1600-1800” (2010), om det mannsdominerte og patrilineære samfunnet på 1700-tallet i Norden. Kvinnenes status var: ”[...] et produkt av deres fars, mands og søns status” (s.93). En kvinnes status var altså avhengig av mennene hun hadde relasjoner til. En kvinne som stod uten en familiær tilknytning til en mann, var heller derfor ingenting, og hadde få muligheter til å oppnå noen som helst status i det samfunnet hun levde i. Et eksempel her er Christian 7. elskerinne, Støvlette-Caterine. Historikeren Asser Amdisen (2002) skriver at Anne Cathrine Benthagen, som hun egentlig het, visstnok var en uekte datter av en dansk adelsmann og hadde blitt sørget for av denne til han døde, men: ”Derefter var hun nødt til at klare sig selv, hvilket i 1700-tallet betød fattigdom eller prostitution” (s.44). Dette viser kvinnenes stilling som mindreverdige. De mulighetene som eventuelt fantes for dem, gikk gjennom menn, og var avhengig av mannens status, som Gunner Lind skriver: ”Mænd reproducerede sig selv biologisk gennem kvinder, og kvinder reproducerede sig socialt gennem mænd” (2010, s.93). Det var også tilfellet for de kvinnene som var høyere på rangstigen, som for eksempel dronningen.

Historikeren Michael Bregnsbo (2007) skriver, at som gift med Guds utkårede var dronningen av Danmark en av de øverste personene i det eneveldige samfunnet, likevel hadde hun ingen formell politisk makt. Caroline Mathildes funksjon ved hoffet var først og fremst å føde en arving til tronen, slik at kongemakten kunne sikres for fremtiden. Men selv om kvinnen uten tvil var underlagt mannen, og ofte direkte diskriminert i både det offentlige og sosiale samfunnet, fantes det likevel områder der kvinnene kunne utrette noe og ha tilgang til en eller annen form for makt.

I artikkelen ”Om ”den kloge hustru” og politik i det tidlig moderne samfund” (2010), skriver Mikkel Leth Jespersen og Nina Koefoed at om man begrenser ordet politikk til å kun gjelde formaliserte former, er det klart at kvinner betydde lite eller ingenting for politikken i det tidlig moderne Europa, fra 1450 til ca. 1800. Om man

derimot har et bredere syn på politikk, og hva det innebærer, stiller saken seg annerledes. Jespersen og Koefoed presiserer at formaliserte strukturer i politikken ikke betydde det samme i tidlig moderne Europa, som det gjør for oss i dag, i en moderne statskultur. For å analysere politikk i fortiden må man derfor ikke kun begrense seg til å se på deltagelse i regjering, administrasjon og rettsvesen, men også ulike former for uformell og indirekte innflytelse. Dette åpner opp for å undersøke en rekke aktører som står utenfor de formaliserte strukturene, som for eksempel kvinnene, da det fantes: ”[...] områder uten for husholdets sociale rammer, hvor kvinder kunne gjøre sig gældende” (Jespersen & Koefoed, 2010, s.6). Også Blom og Sogner skriver noe lignende i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*:

For kvinnehistorikere gjelder det å vise at i tidlig moderne tid var uformell innflytelse og personlig kongedømme svært framtreddende former for politisk makt. Denne typen politisk kultur gav kvinner som menn innflytelse på andre premisser enn våre dagers formelle kanaler. (Blom & Sogner, 2005, s.128)

Det er noe Enquist har tatt tak i *Livläkarens besök*, der han danner et bilde av hvordan de uformelle maktstrukturene fungerer. Han fremstiller for eksempel hvordan Caroline Mathilde bruker Struensee som mellomledd til å sende ut dekret hun synes er av politisk og samfunnsmessig nødvendighet. Et annet eksempel er hvordan Enquist fremstiller enkedronning Juliane Maries bruk av makt da hun er pådriver for, og i stor grad planlegger, kuppet mot Struensee gjennom Guldberg.

1700-talls-hoffene var en viktig politisk arena. Bak alle intrigene og stridene, var det som foregikk ved hoffet av sentral politisk betydning. Statstjeneste var status, og det danske eneveldets rangpraksis var viktig å være en del av, hvis man ville delta på den politiske arena, og på den måten oppnå makt (Bregnsbo, 2007). Stridene ved hoffene denne perioden var ikke kun uttrykk for personlige motsetninger og ren og skjær maktstreben, men også uttrykk for forskjellige politiske og samfunnsmessige interesser og mål. Bregnsbo (2007) sammenligner disse motstridende kreftene med vår tids politiske partier, men påpeker at datidens maktkonstruksjoner var mer uformelle. Det åpnet opp for kvinnenens mulighet til å gjøre seg politisk gjeldende og utøve makt.

4.2 Hvordan kommer kvinner, kjønn og maktkonstruksjoner til syne i

Livläkarens besök?

I *Livläkarens besök* fremstilles kvinnene og deres politiske og personlige makt som en stor del av fortellingen. Enquist konstruerer en historie ”bak kulissene”, der vi ikke bare får se den offentlige arena politisk og samfunnsmessig, men vi får se det som skjer i bakgrunnen. Kvinnene i romanen fungerer på mange måter som maktutøvere på lik linje med mennene, bare mer privat og skjult for offentligheten. Bak hver mannlig hovedkarakter i romanen står en kvinne, som på ulike måter driver mannen. Kvinnen det i hovedsak dreier seg om er dronning Caroline Mathilde, som står bak Johann Friedrich Struensee. Men også enkedronning Juliane Marie, i ledtog med Guldberg, og Støvlette-Caterine med sin påvirkning på Christian, er sentrale kvinneskikkelser i romanen.

4.2.1 Universets herskerinne

Konungen anförtrodde mig att det var en kvinna som på ett hemlighetsfullt sätt styrde Universum. Likaledes, att det funnes en krets av män som utvalts att göra allt ont i världen, och att det bland funnes sju, varav han var en, som särdeles var utsedda. Fattade han vänskap för någon berodde det på att också denne tillhörde denna utvalda krets - *U. A. Holstein: Memoirer*. (Enquist, 1999, s.5)

Slik lyder ett av de autentiske sitatene, fra U.A. Holsteins: *Memoirer*, som innleder *Livläkarens besök*. Sitatet fremstiller hvordan Christian 7. forestiller seg verden, at det er en kvinne, som styrer universet. Anne Birgitte Rønning har i artikkelen ”The Historical Novel Negotiating the Past” (2009) skrevet om dette sitatet at Christians tankegang omfatter det hun kaller: ”[...] male evil and female rule” (s.176). For Christian er Støvlette-Caterine den som styrer hele universet. Hun fremstilles også i løpet av romanen med en unik makt over Christian, som gjør at han opplever henne slik.

Støvlette-Caterine er i *Livläkarens besök* kongens elskerinne og store kjærlighet. Hun er en prostituert som etter hvert må bortvises fra Danmark, da hennes manglende respekt for regler, hennes makt og innflytelse over kongen fryktes av andre ved hoffet. Historikeren Asser Amdisen forteller hvordan historiske kilder beskriver Christian 7. og hans elskerinne Anne Cathrine Benthagen, ”[...] en fremtrædende prostitueret” (2002, s.44), og hvordan de visstnok skulle ha ravet rundt i København på ville natteturer. Amdisen skriver:

En kongelig elskerinde var ikke noget særsyn, hverken i København eller i nogen andet europæisk hovedstad, men der eksisterede klare uskrevede regler, som skulle følges, når kongerne tog sig en *maitresse*, som man kaldte det dengang. Det væsentligste var, at elskerinden skulle holde sig i baggrunden. Dronningen var kongens ledsager ved alle offentlige lejligheder. Sådan plejede det at være, men Christian VII var bedøvende ligeglad. [...] hvilket ud fra datidens forståelse av etikette var den størst mulige ydmygelse av dronningen. (Amdisen, 2002, s.44)

I likhet med det Amdisen skriver, fremstiller Enquist affæren mellom Christian og Stövlette-Caterine i *Livläkarens besök*, som urovekkende for alle rundt, og som et brudd på god etikette. Romanen skildrer hvordan de går i teateret sammen, spiller kortspill, promenerer, ler og hygger seg i full offentlighet, som når Christian tar henne med på en hoffmaskerade: ”Hon avtog då sin mask. Konungen hade hållit sin arm runt Caterines midja, och de hade förtroligt skrattat och samtalat. Hovet befann sig i chock” (Enquist, 1999, s.94). Stövlette-Caterine fremstilles i *Livläkarens besök*, som uten respekt for autoriteter. Hun bryr seg ikke om lover og normer verken ved hoffet eller ellers i samfunnet. Hun behandler kongen som en hvilken som helst annen: ”Vet du vem jag är, hade han frågat, men hon hade bara skrattat” (Enquist, 1999, s.91). At hun ydmyker dronningen og resten av kongefamilien med sin tilstedeværelse, har ingen betydning for henne. Hun er annerledes, passer ikke inn ved hoffet, og derfor er hun en trussel. Anne Birgitte Rønning (2009) skriver at Enquist har latt Christians fysiske kropp være selve symbolet på makten i *Livläkarens besök*, og at det er derfor forholdet mellom Christian og Caterine skaper så stor oppstandelse fra folk rund (s.193). Det fryktes at hun utnytter makten hun får, gjennom å være elskerinnen til en svak og syk ”guttunge”:

Det var inte existensen av en kokott bland dem, det var den gryende misstanken att denna kvinna, om accepterad som konungslig mätress, inte skulle nöja sig med inflytandet över Majestätet i sängen, utan hade större och farligare ambitioner. Hon hade skrattat dem rakt upp i ansiktet. Detta hat som så skrämde dem! [...] vad hade hon upplevt som motiverade detta hat! Det skrämde alla. Vad var det som lyste ur hennes ögon där hon gick bland dem, omslingrat av den lille konungslige pojken. Vad var det hennes ögon utlovade? (Enquist, 1999, s.94-95)

Hun beskrives som respektløs og verdensvant, og samtidig som en mystisk og nærmest mytisk skikkelse. I tillegg til at hun har noe som lyser ”ur hennes ögon”, har hun et utypisk utseende, og en uvanlig oppførsel. Stövlette-Caterine introduseres i romanen på følgende vis:

Hennes namn var Anna Catharine Beuthaken, hennes styvfar var stövlettmåkar, därav hennes öknamn, hon hade en tid varit skådespelerska men ”från denna verksamhet glidit ut på lästens väg”.

Hon var prostituerad.

Hon var över medellängd, kraftigt byggd, med mycket kvinnliga former. [...] På bilder ser man ett vackert ansikte med antytt negroida drag; hon lär ha haft en mor med kreolskt blod i sig. Hon var viljestark och hade gjort sig känd för att, om förolämpad, med överraskande styrka slå ner och misshandla också män som annars ingen kvinna hade mod nog att angripa. (Enquist, 1999, s.81)

Stövlette-Caterine skildres som en uvanlig kvinna både i utseende og oppførsel. Når hun introduseres for Christian, ser han henne på følgende måte: ”Hon var iklædd en mansdrækt, hennes hår var hennarøtt och långt, och det första Christian hade noterat var att hon var huvudet högre än de två hovmännene” (Enquist, 1999, s.83). Caterines utseende og oppførsel gjør at hun oppleves som svært annerledes og nærmest overnaturlig. Hun har hennarødt hår, negroide trekk og lysende øyne. Hun er feminin med langt hår og kvinnelige former, men samtidig uvanlig stor, sterk og maskulin. Hun har en måte å snakke på som viser at hun er uredd, og med datidens øyne, respektløs: ”Før helvete, hade hon sagt. Du ska inte vara rädd for mig. [...] Du ska inte behöva ta den här skiten, Ers Majestät” (Enquist, 1999, s.86-87). På tross av dette finner Christian en ro og trygghet hos henne: ”Han hade inte upprörts av att hon hade sagt ”du” och ”Ers Majestät”. Han hade bara stirrat på henne, men nu lugnare. Darningarna i hans händer upphörde långsamt, och han tycktes inte längre fylld av skräck” (Enquist, 1999, s.87).

Enquist har fremstilt Stövlette-Caterine med en ekthet, og med en uredd fremtoning. Dette i tillegg til hennes seksuelle modenhet og frigjorthet, oser av makt. Hennes maskuline trekk, hennes fysiske størrelse, klær og oppførsel gjør at hun ikke trenger en mann for å fremstå som mektig. Dette fremstilles i scenen der hun slår ned Brandt, da han prøver å vise den skrekkslagne kongen hvordan han skal behandle ”objektet” - den prostituerte Stövlette-Caterine:

Men Caterine hade då plötsligt, och helt oförklarligt, gripits av et raseri, slitit sig loss, och nästan väsande sagt till Brandt:

- Ser du inte att han är rädd??? Låt honom vara i fred!
- Håll din käft, hade Brandt rutit.

[...] men Caterine hade då i raseri vänt sig om, våldsamt lyft sitt knä och träffat Brandt så exakt och skickligt mellan hans ben att han vrålade sjunkit till golvet”. (Enquist, 1999, s.85-86)

I et samfunn som kun anerkjenner den mannlige makten, fremstilles hun som om hun har ikledd seg selv en maskulinitet. Christian ser henne som sterk og beskyttende. Hun ser at hans skrekk og tar hensyn til ham. Men som prostituert er likevel hennes offentlige makt til en viss grad begrenset. Hun er ikke en høyt ansett person i samfunnet, og hennes makt er derfor også innskrenket. Makten hun får over Christian er likevel unik. Hun oppfører seg ikke som de andre ved hoffet, er ikke med i et tåpelig skuespill med innøvde replikker, derfor blir hun også spesiell for ham:

Han hade vaknat på eftermiddagen efter den första natten med Caterine, och länge legat stilla i sin bädd. Han kunde inte igenkänna det som hänt. Det tycktes omöjligt att inlära. Denna replik var ny för honom. Kanske var det inte en replik. (Enquist, 1999, s.88)

Enquist skildrer forholdet mellom de to på en måte der Stövlette-Caterine får Christian til å føle att han gjenvinner sin uskyld, som om han er et ufødt barn: ”Han tyckte sig simma i ett varmt vatten, som vore han ett foster i fostervatten” (Enquist, 1999, s.88). Gjennom sitt kjønn og sin kvinnelighet forfører Caterine kongen, nærmest forhekser ham. Hun innehar en spesiell kraft som han suges inn i. Historikeren Ulrik Langen (2008) har påpekt at Christian i sin egen samtid ble oppfattet som rebelsk og ustyrlig i Caterines selskap. Men Enquist har i *Livläkarens besök* ilagt deres forhold en annen funksjon. Her gir Stövlette-Caterine den forvirrede Christian ro, kjærlighet, en mening i livet og beskyttelse fra hoffet. Derfor er hun som et paradys for ham, og derfor blir hun universets herskerinne:

- Vet du hade han frågat, [...] vet du om det finnes någon som härskar i universum och står över den straffande Guden? Vet du om en sådan välgörare finnes?
 - Ja, hade hon sagt.
 - Vem är det, hade han frågat, långt inne i sömnen.
 - Det är jag, hade hon sagt.
 - Som vil vara min välgörare? Och som har tid?
 - Jag har tid, hade hon viskat. Jag har all tid i hela universum.
- Och han hade förstått. Hon var Universums Härskarinna. Hon hade tid. Hon var tid. (Enquist, 1999, s.92)

Gjennom resten av romanen har Stövlette-Caterine, som universets herskerinne, en sentral posisjon. Selv om hun utvises fra Danmark, og dermed ikke opptrer videre i fortellingen før etter den danske revolusjon er over, er universets herskerinne hele tiden tilstede hos Christian, i hans tankegang og handlinger. Selv om hun ikke er tilstede fysisk, fortsetter hun å ha en makt over ham, som når Enquist fremstiller at det

er ydmykelsen av Caterine som er årsaken til at Christian skriver under på Brandts arrestasjon:

Han snyftade hela tiden, och darrade i kropp och hand. Bara inför ett dokument tycktes han lysa upp. Det var arresteringsordern för Brandt.
- Det är straffet, hade han mumlat, för att vilja skända Universums Härskarinna.
Straffet. (Enquist, 1999, s.316-317)

Enquist danner et bilde av at Stövlette-Caterine har stor makt over Christian, selv når hun er borte. Hun er en gjennomgående skikkelse i hele romanen, og hun både innleder romanen, med sitatet om hun som universets herskerinne, og avslutter den i romanens epilog. Christian prøver stadig å finne tilbake til Caterine, til slutt greier han det også. Ved romanens slutt, ti år etter Struensees tid, beskrives det hvordan kongen rømmer fra hoffet, virkeligheten og livet, og til Studiestræde hvor Caterine befinner seg, etter å ha vært borte i lang tid. Her fremstilles Stövlette-Caterine som grunnen for at kongen i det hele tatt fortsatt sitter på tronen: ”Och man får anta att det då, också denna kväll, utspelades samma ritualer som tidigare, de kärlekens ceremonier som gjort att Christian i så många år kunnat överleva i detta dårhus” (Enquist, 1999, s.388). I *Livläkarens besök* har Stövlette-Caterine vært den styrende makten bak kongen helt siden de møttes, og hennes kraft fortsetter å tiltrekke ham og holde ham i live.

4.2.2 Enkedronningen

Stövlette-Caterine er den eneste kvinnen som har makt over kongen. Men bak de to mennene som i *Livläkarens besök* kjemper om den politiske makten, står det også to andre kvinner. Imens dronning Caroline Mathilde kjemper med Struensee, er enkedronning Juliane Marie Guldbergs medsammensvorne, og den som i stor grad driver ham. Hun gir ham myndighet til å handle, og utøver samtidig makt selv, gjennom ham.

Asser Amdisen skriver om kvinner i maktposisjoner på 1700-tallet, og at det kan virke som datidens synspunkt var at kvinner måtte ha en maskulin motpart for å kunne fungere optimalt med makten: ”Man kan argumentere for, at hvis en kvinde i 1700-tallet skulle holde sammen på en stat, skulle hun låne maskulinitet fra en eller anden for at kunne varetage maskuline sager som statsadministrationen, krige og lignende” (Amdisen, 2002, s.127). Videre påpeker Amdisen at det var nettopp dette

Juliane Marie gjorde da hun overtok som statens egentlige leder etter Struensees fall. Hun lånte maskuliniteten, som hun selv ikke hadde, fra Guldberg og arveprins Frederik. Enquist har langt på vei fremstilt det på samme måte i *Livläkarens besök*, da Juliane Marie fremstår som den egentlige personen bak makten, hun sender ut ordrer som Guldberg følger. Det vises blant annet når hun ber Guldberg bortvise kongens elskerinne, en ordre som Guldberg gladelig følger: ”Jag ber er intervenera. [...] Situationen är allvarlig. Han gjuter sin kungliga säd i Stövlette-Caterines smutsiga sköte. [...] Hon måste bort. FASTHET!!!” (Enquist, 1999, s.96-98). Sitatet fremstiller også enkedronningens strenge språk, som Enquist skildrer som: ”[...] en ovanlig språklig stränghet, som ofta yttrade sig som en skenbar råhet” (Enquist, 1999, s.128).

Historikeren Ulrik Langen (2008) skriver om Juliane Marie, at da hun først kom til Danmark fikk hun den utakknemlige oppgaven, som andre kone for Kong Frederik 5, å erstatte den avdøde dronning Louise, Christian 7.s mor. Dronning Louise hadde vært svært populær, og tomrommet etter henne lot seg ikke fylle:

Desuden var Juliane Marie Louises totale modsætning; afmålt, tilbageholdende og præget af en kølighed, der bundede i usikkerhed om sin egen rolle og situationen ved det hof, hun nu var kommet til. At Juliane Marie dertil havde tendens til at stamme, gjorde det ikke lettere for hende. (Langen, 2008, s.30)

Juliane Marie som kjølig og usikker i sin rolle er et bilde som også finnes i *Livläkarens besök*. Men i romanen krever hun mer kontroll og makt. Den danske historikeren Asser Amdisen (2002) skriver at selv om Juliane Marie utførte sin oppgave som dronning, nemlig å føde en mannlig arving, stod hun fortsatt uten særlig makt. Hennes sønn, arveprins Frederik, var ikke den første i rekken til å arve tronen. Juliane Marie ble ytterligere satt i skyggen da hennes mann døde, og det ble forventet at en ”[...] enkedronnings mål i tilværelsen var at holde lav profil” (Amdisen, 2002, s.43). De historiske kildene sier at hun likevel deltok i hofflivet i langt større grad, i perioden mellom Christian 7.s og Struensees fall, enn det som var forventet. Amdisen skriver at Juliane Marie må ha hatt det vanskelig med å se sin dronninggjerning som avsluttet, da hennes sønn ikke kunne arve tronen, spesielt siden hun ”[...] definerte seg selv gjennom sin søn” (Amdisen, 2002, s.33). Da det var en velkjent sak ved hoffet at Christian 7. var psykisk syk, og i tillegg svakelig, hadde enkedronningen god grunn til å holde seg selv og sin sønn nær maktens sentrum. Da Christian 7. og Caroline Mathilde fikk en sønn, Frederik, falt imidlertid Juliane Maries og hennes sønn lengre bak i rekkene (Amdisen, 2002). Bildet de historiske kildene gir, sammenfaller i stor

grad med Enquist fremstilling av enkedronningen i *Livläkarens besök*. Han har skildret enkedronningen som en bitter aldrende dame. Hun er bitter over å være tilsidesatt og bitter på sin sønns vegne, som hun ønsker skal arve tronen.

Enquist har valgt å fremstille Juliane Marie med mange likheter til det historikerne ovenfor beskriver, men i *Livläkarens besök* er hun likevel mer en *type*. Hun er *den onde dronningen*, den som er villig til å ofre alt og alle for å nå sine mål og for å fremme seg selv og sin sønn. Hennes manglende godhet fremstilles når Guldberg forteller henne om Struensees planer om å omgjøre en kirke til barnehjem: ”Barnhem for horungar, hade Änkedrottningen bittert infogat” (Enquist, 1999, s.176). Gjennom hennes avvisning av de fattige barna, skapes et bilde av henne som uten empati. Videre vises hennes ondskap når hun omtaler Struensees dekret om å fjerne bruk av tortur ved forhør, og hun sier med henvisning til sin bitre fiende: ”Denna punkt, hade Änkedrottningen då genmält, skall i varje fall definitivt bli upphävd när denna råtta är infångad och oskadliggjord” (Enquist, 1999, s.176). Her inntar enkedronning Juliane Marie virkelig skurkerollen, da hun fremstilles med et ønske om å se at Struensee tortureres. Samtidig som sitatet beskriver enkedronningens ondskap og mangel på sympati, kan det også fungere som en frampek mot det som skal skje, da Struensee arresteres senere i romanen. Enkedronningen som *type* i skurkerollen er vedvarende. Hennes ondskap og manglende velvilje, samt hennes makt over Guldberg blir også tydelig da Guldberg tviler på om dødsstraff for Struensee er det rette valget:

- Det klokaste, hade han börjat, det klokaste ur politisk synpunkt vore icke dödstraff utan en något mildare...
- Den ryska kejsarinnan, hade Änkedrottningen avbrutit honom, önskar benådning, om detta behöver jag inte upplysas. Liksom den engelska konungen. Liksom vissa andra monarker drabbade av upplysningens smitta. Jag har dock ett svar på detta
- Och det är?
- Nej.

Hon hade varit oåtkomlig. (Enquist, 1999, s.357)

Hun har mulighet til å skåne Struensee fra dødsstraffen, men velger å ikke gjøre det og samtidig gjøre seg upopulær for andre av Europas herskere. Enquist fremstiller enkedronningen som selve pådriveren for tortur og dødsstraff, samtidig som det kan sees som en maktdemonstrasjon, der hun ikke vil la seg påvirke av andre, og fremtrer med stenansikt.

Hun vil ikke bli tilsidesatt, og forestilles derfor som lurende i kulissene. Hun vet alt som skjer, og har alltid en finger med i spillet. Hun følger med gjennom sine

trofaste undersåtter og finner en måte å blande seg i hoffets affærer på. Hun lever ikke i en enkedronnings ”passive tilværelse”. I romanen styrer hun til en viss grad hoffet, og Enquist skildrer hvordan hun også prøver å skaffe seg makt og kontroll gjennom den unge dronningen, ved å gi henne råd. Samtidig kommer hennes bitterhet til syne:

Var glad, hade då Juliane Marie sagt till Drottningen, var glad att han håller sig borta ett år. Min make, den framlidna Majestätet, skulle tömma sin sädesblåsa varje dag för att får ro i sin själ. Jag sade till honom: töm i horor, men inte i mig! Jag är ingen rännen! Ingen slasktratt! Lär av detta min unga vän. Sedlighet och oskuld skapar man sig. Oskuld återerövrar man genom motstånd. (Enquist, 1999, s.129-130)

I *Livläkarens besök* er Juliane Marie besatt av moral og sedelighet. Hun er opptatt av tradisjoner og normer, og av å fremstå som from og respektabel. Etter hvert som Enquist skaper en fortelling om hvordan Caroline Mathilde utvikler seg og orienterer seg mot det moderne, bort fra enkedronningens råd, fremstilles det hvordan Juliane Marie blir bitrere og ondere. Caroline Mathildes utvikling beskrives som en trussel for enkedronningen, da hun taper makt og innflytelse: ”Änkedrottningen visste dock vad skälet var. Hon befann sig inte längre i mitten” (Enquist, 1999, s.202). At Caroline Mathilde rir i mannskær, føles som en fornærmelse for Juliane Marie. Forskjellene mellom de to kvinnene skildres som større og større:

- Akta er, hade Änkedrottningen sagt.
- Det, hade Drottningen då sagt med ett leende, skall jag förvisso göra. Men bara när jag själv vill.
- Ni är oförskämd.
- Snart, hade Caroline Mathilde sagt, rider jag barbacka. Man säger att det är så intressant. Avundas ni mig inte? Som vet hur världen ser ut? Jag tror ni avundas mig
- Akta er. Ni är ett barn. Ni vet ingenting.
- Men somliga blir hundra år och har ingenting sett. Vet ingenting. Och det finns en värld utanför hovet. (Enquist, 1999, s.203)

Enkedronningens frykt og raseri over å miste innflytelse fremstilles gjennom hennes trusler mot Caroline Mathilde. Samtidig viser sitatet hvordan Caroline Mathilde skaper seg makt ved å gjøre som hun selv vil, og hvordan Juliane Maries opptatthet av etiketten og det tradisjonelle, fremstår som taperen. Mellom linjene illustreres Caroline Mathilde som den mektige og verdensvante, og enkedronningen som den som ”har ingenting sett”.

Enkedronningen skildres i *Livläkarens besök* med et mål. Sammen med Guldberg, skal hun utrydde urenheten, umoralen og usedeligheten. Misjonen blir å ta makten fra Struensee og Caroline Mathilde. Juliane Marie har kun har makt gjennom

å være mor til arveprinsen, og det er en rolle hun skildres å benytte seg av. Samtidig fremstiller Enquist, gjennom Guldberg, enkedronningens kjærlighet for sin vanskapte sønn som hennes eneste varme egenskap:

Guldberg hade sett på Änkedrottningen, och än en gong skakats av den ofattbara kärlek hon hyste till sin son, som hon alltid höll i handen, som ville hon inte släppa honom fri. Det var ofattbart, men hon älskade honom. Och hon menade verkligen, med en kylig desperation som skrämde honom, att denna efterblivna son skulle bli den av Guds utkorade, att han skulle ges all makt över detta land, att det var möjligt att bortse från hans ringa yttre, hans deformerade huvud, hans skakningar, hans löjligen intränade ramsor, hans piruetter; det var som om hon helt bortsåg från detta yttre, och såg ett inre ljus som hittills hindrats att koma fram. (Enquist, 1999, s.282)

Også i *Livläkarens besök* fremstilles Juliane Marie som om hun ”definerer seg selv gjennom sin sønn”. Hun og sønnen er ett, hun holder ham alltid i hånden, vil ikke slippe ham og de er alltid sammen. Samtidig er han den eneste brikken hun har i maktens spill, og hun og Guldberg er avhengige av ham. De tre spiller på samme lag mot Struensee og Caroline Mathilde, men det er enkedronningen som har regien. Hun er ikke villig til å høre på - eller ta hensyn til andres meninger. Hun gjør det hun må for å nå sine mål. Samtidig ser man hvordan Enquist har latt enkedronningen være den som driver Guldberg. Han er den som utøver makten over andre, men det er hun som har gitt ham den. Enkedronning Juliane Marie låner den maskuliniteten hun trenger fra Guldberg, for å gjennomføre et statskupp, og dermed ende opp med makten.

4.2.3 Caroline Mathilde

Michael Bregnsbo (2007) viser, som tidligere nevnt, hvordan forskningen rundt Caroline Mathildes år som dansk dronning i hovedsak er delt i to grunnfortellinger rundt hennes politiske engasjement og deltagelse. Den ene er av den oppfatning at hun var et stille, passivt og uskyldig offer for sin egen forelskelse. Hun som hadde hatt en isolert oppvekst, ble påtvunget et ekteskap med en sinnssyk konge, ble oversett og tilsidesatt, og etter hvert skadet av de umoralske forholdene ved det danske hoffet, kunne neppe være en fullt ut medviten politisk aktør. Bregnsbo viser hvordan de fleste som er av denne oppfatningen skrev historie på 1800-, og begynnelsen av 1900-tallet, og at disse kan være preget av sin egen samtids kvinnesyn (2007, s.229-230). Den andre grunnfortellingen skisserer en bevisst ung kvinne, som var både personlig engasjert og deltagende i Struensees reformpolitikk. Denne

oppfatningen kommer også til syne allerede i samtiden, da en angivelig tidligere medarbeider av Struensee, et såkalt ”øyenvitne”, beskriver Caroline Mathilde på denne måten. Dette er også en fremstilling av Caroline Mathilde som har blitt mer vanlig i de senere år. Bregnsbo påpeker at dette mest sannsynlig har sammenheng med vår tids fokus på likestilling. Det har likevel ikke vært mulig å påvise med sikkerhet hvorvidt Caroline Mathilde var en bevisst og aktiv politisk deltager eller ikke (2007, s.229-230).

Det er ingen tvil om hvilken historie Per Olov Enquist har valgt å følge i *Livläkarens besök*. I romanen er Caroline Mathilde fortellingen om en jente som vokser til å bli en selvstendig og modig kvinne, som er fullt ut bevisst sine handlinger. Men på samme tid er Enquists historie en utviklingsfortelling. På en måte kan man si at Caroline Mathilde i *Livläkarens besök* vokser fra den første grunnhistorien, fra å være en beskjeden ungjente, tilbaketrukket og et offer ”uten egenskaper”, til den andre grunnhistorien, til å bli en politisk engasjert og modig kvinne.

Bregnsbo (2007) gjengir i sin biografi om Caroline Mathilde noen historiske kilder, som beskriver både førsteinntrykk og senere oppfatninger av hennes utseende og væremåte. Kildene og beskrivelsene stammer fra embedsmenn og høytstående personer ved hoffet. Hun ble ansett som behagelig, naturlig, hvit i huden og med en yndefull holdning. Hun var vennlig, sjenert, fyldig og med en livlig og sjarmerende ånd (Bregnsbo, 2007). Vi får inntrykket av et feminint og ufarlig vesen. Disse historisk-faktiske inntrykkene av dronningen er noe Enquist også viser i *Livläkarens besök*. Men i romanen blir det klart fra Caroline Mathildes introduksjon, at disse egenskapene bare er et fåtall av hennes mange ansikter.

Da leseren i *Livläkarens besök* først introduseres for Caroline Mathilde er hun en gråtende ungpике ”uten egenskaper”. ”Uten egenskaper” går igjen i romanen som oppfatningen ”alle” har av den nye dronningen når hun ankommer landet, men som senere skal vise seg å ikke stemme:

Det var uppfattningen om henne. Dock kom hon att spela en nyckelroll i det som hände, vilket ingen kunnat ana, och vilket fyllde alla med bestörtning, eftersom det allmänt ansågs klarlagt att hon saknade egenskaper.

Man blev efteråt eniga om att det var en olycka att hon haft egenskaper. Hade man från början gjort rätt bedömning, den att hon innehade egenskaper, hade katastrofen kunnat avvärjas.

Ingen kunde dock ana. (Enquist, 1999, s.60)

Caroline Mathilde feilbedømmes av romanens karakterer i begynnelsen. Det blir fort klart for leseren at hun er i stand til å ikle seg selv roller, og rollen som gråtende jente uten egenskaper er bare en av dem. Hennes gråt er ikke kun et uttrykk for sorg, men også en handling for å vise sin ufarlighet: ”Hon hade också långsamt kommit att förstå att hennes framtid i detta nordiska land, som man beskrev som ett dårhus, inte var ljus. Därför grät hon beständigt. Hennes gråt var en egenskap. Den skrämde ingen” (Enquist, 1999, s.64). Hennes motto, ”O, keep me innocent, make others great” (Enquist, 1999, s.62), er konstruert og utvalgt for å lede oppmerksomhet bort fra seg selv. Caroline Mathilde har altså skjulte egenskaper som fremstilles allerede fra begynnelsen: ”I tysthet hade hon uppfattat sig själv som i besittning av egenskaper” (Enquist, 1999, s.63). Det beskrives ikke om dette er bevisste handlinger, men Caroline Mathildes mange ansikter fremstilles for leseren allerede fra hennes presentasjon, og utvikles videre utover i romanen.

4.2.4 Caroline Mathildes utvikling

Caroline Mathildes forandring starter for alvor ved oppdagelsen av sin egen kropp, etter sønnens fødsel. I begynnelsen av romanen fremstilles hun som å betrakte seg selv og sin kropp som kun bestående av et ytre. Den ytre kroppen skal pudres, bli kledd opp og siden føres rundt ved hoffet i sin bepanstring, ”[...] som ett litet krigsfartyg” (Enquist, 1999, s.152). Den ytre kroppen består kun av pansret, som samtidig er en beskyttelse mot livet ved det danske hoffet. Etter Caroline Mathilde blir mor oppdager hun at kroppen er noe annet enn en rustning:

Sedan hade hon upptäckt kroppen.

Efter det att barnet fötts hade hon, sedan hovdamerna gått på kvällen, tagit för vana att ta av sig sin nattdräkt, och legat skamlöst naken under de iskalla lakanen. Hon hade då rört ved sin kropp; inte för att vara liderlig, nej, det var inte liderlighet, tänkte hon, det var för att långsamt identifiera och utforska denna kropp som nu låg befriad från hovdräkter och puder.

Bara hennes hud. (Enquist, 1999, s.153)

Når Caroline Mathilde oppdager og utforsker kroppen sin fremstilles det samtidig hvordan hun vokser og er i ferd med å bli en kvinne. Hun blir kjent med den fysiske delen av seg selv, som hun i sitt tidligere liv i ”klosteret” hjemme i England ikke hadde mulighet til. Med oppdagelsen av kroppen, skildres samtidig hvordan Caroline Mathilde oppnår en forståelse av hva den kan brukes til:

Och ibland på nätterna, när hon låg naken, rörde hon sig själv, vid sitt kön, och njutningen kom som en het våg genom den kropp som hon tyckte om alltmer. Och till sin förvåning kände hon ingen skam, bara att hon var en levande människa. (Enquist, 1999, s.155)

Enquist viser her hvordan Caroline Mathilde stadig vokser, får mer kontroll over seg selv og sin kropp. Samtidig blir hun framstilt som en kvinne forut for sin tid, en kvinne som frigjør seg selv seksuelt uten noen form for skam. Her er hun en moderne kvinne, hvis tankegang var høyst uvanlig i 1700-tallets Danmark. Hennes tankegang passer inn i vår egen tid, etter 1960-tallets seksuelle revolusjon. Hun viser tanker og følelser som ligger lengre frem i tid enn både opplysningen og Struensee. I *Gender, sex and the shaping of Modern Europe* (2007), skriver Annette F. Timm og Joshua A. Sanborn at det i 1700-tallets Europa hersket en vidstrakt tro om at sex kun var til for reproduksjon, og at noen annen form seksuell aktivitet var farlig. De gjengir videre en fortidig sveitsisk lege, Simon-Auguste-Andre-David Tissot (1728-97), som hevdet at masturbasjon kunne føre til svakhet, avhengighet, mentale forstyrrelser og også død (Timm & Sanborn, 2007, s.169). I *Livläkarens besök*, kan man kjenne igjen 1700-tallets syn på onani i karakteristikkene av Christian. Han er svakelig og mentalt forstyrret, og hans "last" blir sett på som manisk og noe som gjør han svakere og ute av stand til å tenke klart.

Man bekymrade sig mycket för Christians könsliv. Återkommande är en alldeles speciell samtida förklaring till Christians melankoli, egendomliga raseriutbrott, oförklarliga anfall av förtvivlan och till sist dagslånga perioder av apati. Han hade [...] förletts till en last som förlamade hans viljekraft och orsakade hans sinnessjukdom och tilltagande kroppsliga svaghet. [...] lasten är onani. (Enquist, 1999, s.70-71)

For Caroline Mathilde er det i romanen motsatt. Caroline Mathilde blir sterkere og mer selvstendig jo mer kjent hun blir med sin egen kropp. Hun vokser, hun tar kontroll og makt over seg selv. Hun frigjør seg selv gjennom sin kropp. I romanen er det begynnelsen på hennes forsøk til å bli et fritt, levende menneske. Samtidig fremstilles det hvordan Caroline Mathilde oppdager at kroppen kan brukes som middel for å oppnå makt også over andre. Hun utnytter til en viss grad kroppen for å oppnå seksuell oppmerksomhet fra menn og liker den makten det gir. Hun ser på seg som den ytterst forbudte og som den hellige gral: "Hon var alldeles ensam om att vara onåbar, och ensam om att så förena lidelsen och döden. Det var ett slags – makt" (Enquist, 1999, s.155). Men frigjøringen er ikke kun seksuell. De moderne

egenskapene og holdningene Enquist har tillagt Caroline Mathilde, som er utypiske for en 1700-talls kvinne, kommer også til uttrykk i hennes tanker, betraktninger og politiske engasjement.

Samtidig som Caroline Mathilde lærer å kjenne sin ytre kropp og det maktmiddelet den kan være, skildres også hvordan dette setter i gang Caroline Mathildes refleksjoner rundt hennes ønske om å være et fritt menneske: ”Men ibland tänkte hon: jag tycker om min kropp. Och jag vet att jag är som en klåda i hovets lem. Men kunde inte också jag få använda min kropp, i frihet, och känna dödens absoluta närhet till mitt kön, och njuta av den själv” (Enquist, 1999, s.155). Hennes utvikling fremstilles derfor også som et ønske om frigjøring. Hun vil fri seg fra normer og regler som holder henne tilbake, og det starter med kroppen og det seksuelle. Hun fremstilles som fri når hun tar makten og velger hva hun selv vil:

Hon red i vattenbrynet så strandisen kraschade, med utslaget hår, och brydde sig alls icke.

Hon vägde tre gram och endast hästens tyngd hindrade henne från att flyga. Varför skulle hon skydda sitt ansikte mot drivande snö när hon var en fågel. (Enquist, 1999, s.222)

Bruken av fuglesymbolet er gjennomgående i romanen, og fremstiller Caroline Mathildes ønske om frihet. Caroline Mathilde fremstilles med en kjærlighet og misunnelse til fuglene, som kan fly av sted dit de vil. Når Caroline Mathilde er lykkelig og føler seg fri er hun som en fugl, og fuglene er også tilstede rundt henne hele tiden. Det er først når hun kommer til Danmark og møter Struensee at hun blir fri. Når de blir arrestert og hun sitter fanget på Kronborg slott, er fuglene borte på samme måte som hennes frihet:

Det att fåglarna drömde hade blivit så viktigt: att de hade hemligheter och drömde och kunde älska, som träd kunde älska, och att fåglarna ”förväntade sig”, och hyste hopp, och så plötsligt lyfte och piskade med vingspetsarna mot den kvicksilvergrå ytan och försvann till något. Till något, ett annat liv. Det hade känts så fint. Men nu fanns det inga fåglar. (Enquist, 1999, s.340)

Caroline Mathildes følelse av å være fri, henger sammen med å ha makt til å ta sine egne valg. Når hun har makten til å bestemme hvem hun selv vil være, frykter hun ingenting, og ser seg selv som usårbar. Å ha friheten til å ta sine egne valg beskrives også som Caroline Mathildes opplevelse av å være levende. Når hun i *Livläkarens besök*, sitter i husarrest etter pågripelsen kommer dette til uttrykk både i at fuglene er forsvunnet, og at hun anser seg selv for å ha levd i kun få år:

Fyra år hade hon levat. Egentligen mindre. Det hade börjat på Hofteatret, då hon bestämt sig, och kysst honom. Var det inte våren 1770? Det betydde att hon levat i bara två år. Så snabbt det gick att leva, så snabbt det gick att dö. (Enquist, 1999, s.344)

Gjennom sin dronningtittel krever Caroline Mathilde makt. Det vises blant annet når hun trosser enkedronningen og velger å ri i mannsklær, selv om det er dårlig etikette. Hun bryr seg ikke om hva noen andre synes: ”Jag gör som jag vill [...] Jag klär mig som jag vill. Jag rider som jag vill. Jag talar med vem jag vill. Jag är drottning. Jag skapar alltså reglerna” (Enquist, 1999, s.203). Hun utvikler seg til å bli fryktløs. Dette vises også i fremstillingen av forholdet mellom Struensee og Caroline Mathilde. Der får leseren også oppleve en ung kvinne som tar kontroll, som forfører Struensee, tar sjanser og som er den modigste i forholdet, som for eksempel i forførelsesscenen:

Hans hand hade rört sig, hon hade då tagit den i sin hand, fört den till sin hals.

- Den största lusten, hade hon viskat, finns vid gränsen. Det är sant. Det är sant det Holberg skriver.
- Var är gränsen, hade han viskat
- Sök, hade hon sagt.

Och då hade boken fallit ur hans hand.

Det var hon, inte han, som hade låst dörren. (Enquist, 1999, s.208)

Men det er ikke kun seksuell styrke og makt Caroline Mathilde viser i forholdet til Struensee. Da Struensee og Caroline Mathilde under deres opphold på Hirschholm slott, trues av de norske matrosene, foreslår Struensee at de to skal flykte til Sverige. Caroline Mathilde fremstår da som den modigste: ”Det är feget, hade hon sagt. Jag är inte rädd för att dö, och jag kommer inte att dö. [...] Hon hade fattat ett snabbt beslut för dem båda. – Vi stannar här, sade hon kort” (Enquist, 1999, s.278-279). Ikke bare fremstilles hun som den sterkeste og modigste, men hun er også den som tar makten i kjærlighetsforholdet, bryter igjennom og bestemmer. Hun vokser forbi Struensee, og blir også en reflektert kvinne med politisk innsikt:

En kväll hade hon avbrutit hans högläsning av Holbergs ”Moraliska tankar” och sagt till honom att detta var abstraktioner.

Att alla dessa principer var riktiga, men att han måste förstå instrumenten. Att han måste se mekanismerna, att han var naiv. Att hans hjärta var alltför rent. De renhjärtade var dömda till undergång. (Enquist, 1999, s.265)

Enquist fremstiller Caroline Mathilde som en politisk spiller, med både makt og evne til å utøve den. Samtidig som sitatet over viser Caroline Mathildes innsikt i det politiske spillet, viser det hennes evne til å analysere seg fram til hva som vil skje, da

Caroline Mathilde får rett i sine antagelser om de renhjertede som er ”dømte till undergang”. Det fremstilles samtidig hvordan hun ikke bare har innsikt i, men også påvirker politikken, som når hun gir Struensee ”[...] en bedømming av maktens struktur” (Enquist, 1999, s.264), eller når hun indirekte skriver ut dekret, uten at Struensee merker det:

En dag hade han utfärdat ett dekret att kyrkan på Amaliegade skulle utrymmas och förvandlas till kvinnosjukhus; och han hade nästan inte märkt att det var hennes förslag. Det var hennes förslag och han hade utformat det, och underskrivit, och trott det vara hans eget. Men det var hennes förslag. (Enquist, 1999, s.266)

Enquist fremstiller Caroline Mathilde som en direkte påvirkning på politikken. Hun er kvinnen bak Struensee, den som låner hans maskulinitet til å oppnå makt og statsstyre. Hun fyller den rollen han ikke kan. Enquist skildrer hvordan Struensee holder tilbake med å bruke makt og mektige relasjoner, mens Caroline Mathilde er den som forstår ”det store spillet”, som når hun vil skrive et brev til den russiske keiserinnen Katarina: ”Jag kan skriva till henne som en opplysningskvinna till en annan. Kanske kan vi skapa en allians. Vi behöver stora allianser. Vi måsta tänka i stort. Här har vi bara fiender. Katarina kan bli en vän till mig” (Enquist, 1999, s.306). Hun forstår hvordan politisk makt bygges, men også hvordan makten kan beholdes. Hun ser, på samme måte som Guldberg, nødvendigheten av å slå ned motstanden. Det fremstilles derfor hvordan hun innser, for sent riktignok, at det Struensee egentlig har behøvd, er en vintramper ved sin side. Hennes manglende fryktfølelse og gleden over å bruke makt, gjør at hun lokkes av tanken: ”[...] kanskje var det en vintrampare Struensee behövt ved sin sida. [...] Struensee skulle aldrig ha lockats av tanken. Det var att hon själv kände sig lockad som gjorde henne illamående” (Enquist, 1999, s.348).

Caroline Mathilde bruker sin seksuelle og kroppslige makt til å oppnå misunnelse og lyst hos andre. Hun blander også Struensee med sin kvinnelige makt, og får viljen sin. Hun krever makt ved hoffet for å skape seg sin egen betydelige posisjon, og det gjør hun også i politikken. Hun arbeider på lag med Struensee og opplysningstankene, og påvirker ham i stor grad. Hun fremstilles også som den som har den største oversikten og innsikten av de to. Men hva er hennes intensjoner?

Imens Struensee fremstilles med et ønske om å forbedre samfunnet og ”redde verden”, mener jeg Caroline Mathildes utvikling fører henne i retningen av å realisere

seg selv. I begynnelsen av romanen beskrives det hvordan Caroline Mathilde i sin første tid i Danmark beundret Shakespeares Hamlet, og nærmest identifiserte seg med teaterstykket. Da hun sitter fanget på Kronborg er tonen en annen: ”Hon hatade Hamlet. Hon ville inte at hennes liv skulle skrivas av ett teaterstycke. Hon tänkte sig att detta liv ville hon skriva själv” (Enquist, 1999, s.340). Caroline Mathildes utvikling fører til at hun blir sterkere, modigere og prøver å ta makten for å kunne realisere sine egne drømmer. Hun vil være fri til å skrive sitt eget liv og ta egne valg. Hun vil ikke være en Ofelia, et offer som hun tidligere har vært: ”O keep me innocent, make others great. Det var tonen från Hamlets Ofelia. Så löjligt” (Enquist, 1999, s.341).

I *Livläkarens besök* fremstilles Caroline Mathilde som den mest komplekse av alle personene. Mange av karakterene i romanen er lettere å plassere som *typer*, som enkedronningen og Guldberg som de ”onde”, Struensee som den ”gode”. Men Caroline Mathilde har mange ansikter og mange roller, som for eksempel kommer til uttrykk gjennom Struensee som fokaliseringsinstans: ”Hon hade verkligen många ansikten, [...] hon var en okänd som lockade honom just i det ögonblick han trodde sig se henne, men plötsligt insåg att han inte sett” (Enquist, 1999, s.247). På samme måte er det vanskelig for leseren å definere akkurat hvem Caroline Mathilde er. Hun representerer det gode og det moderne gjennom sin tilslutning til Struensees fredelige opplysningsrevolusjon, men samtidig er hun den som er villig til å bruke makt for oppnå det hun vil. Hun fremstår som yndig og uskyldig når hun sjarmerer med sin latter og lystighet, men samtidig har hun et stort sinne og en sterk viljekraft: ”Hon tycktes dem besitta oerhörda krafter, och hennes brist på blygsamhet, hennes nakna kropp och rasande utfall hade också skrämt dem” (Enquist, 1999, s.319).

Det er som Svein Johs Ottesen skriver i sin anmeldelse av *Livläkarens besök*: ”Det fineste portrett får vi av den unge, emosjonelt totalt underernærte dronning-piken som oppfattes å være ”uten egenskaper”, men som viser seg å ha stoff i seg til å bli et høyst levende menneske” (*Aftenposten* 1.10.1999). Caroline Mathilde har altså mange sider, og bruker sine forskjellige ansikter til å oppnå makt på ulike måter. Hun fremstilles som en moderne kvinne, som nærmest har flere likhetstrekk til Enquists- og vår egen tid, enn til 1700-tallet. Hun fremstilles med moderne tanker og følelser, og tydelige holdninger og verdier der hun krever å få leve i frihet som et ”levende menneske”.

5.0 Avslutning

Arbeidet med *Livläkarens besök*, har vært spennende og interessant utforskning. Innledningsvis formulerte jeg følgende problemstilling: Fremstillingen av historie, kjønn og makt i *Livläkarens besök*. Min intensjon har derfor vært å vise hvordan Per Olov Enquist fremstiller historien med fokus på kjønn og makt i *Livläkarens besök*, og særlig romanens kvinneskikkelser. Årsaken til at jeg ville utforske romanen med utgangspunkt i denne problemstillingen, er at jeg mener Enquist i stor grad har tatt tak i de elementene av kjønn og makt som finnes i historien og spunnet videre på disse. Det som er så spesielt med kjønn og makt, og spesielt kvinners makt, er at dette er et område som har vært i stor forandring siden 1700-tallet, som romanen tar utgangspunkt i, og til i dag. Selv om romanen for det meste skildrer et fortidig syn på kvinner, er den stadig aktuell. Dette er blant annet på grunn av at romanen i stor grad er grunnleggende preget av vår tids kvinnesyn, da Enquist har ilagt flere av romanpersonene holdninger og verdier fra sin egen tid. Jeg mener det samtidig er interessant å se hvordan Enquist balanserer på linjen mellom det faktiske og det oppdiktete, både for å gi en opplevelse historien og for å opplyse, men også for å underholde og appellere til moderne lesere gjennom diktning.

For å finne ut hvordan Enquist har fremstilt historien med fokus på kjønn og makt i *Livläkarens besök*, har jeg undersøkt nærmere hva en historisk roman er, og hvordan man kan definere sjangeren, om det i det hele tatt lar seg gjøre. I hovedsak har jeg holdt sjangeren opp mot faglig historieskriving, da disse kan ligne. Men også fordi dette særlig er tilfellet i Enquists *Livläkarens besök*, da han i stor grad benytter seg av historiske kilder, men også fordi fortelleren ofte opptrer nærmest som en historiker. Jeg har i tillegg benyttet meg mye av litteraturteori skrevet om den historiske roman, og narratologisk litteraturteori for å finne ut mer om Enquists fortellerteknikk, den immanente forfatter og bruk av retoriske grep i romanen.

Jeg har kommet fram til at historieskriving, enten den er skjønnlitterær i form av en historisk roman, eller faghistorisk, ikke kan skives på en naturlig eller objektiv måte. Historien ”skriver ikke seg selv”, men er en skriveprosess som innebærer valg. Valgene, enten de tas av en historiker eller skjønnlitterær forfatter, er ikke objektive og preges av den personen som tar dem, og hans eller hennes egenskaper og holdninger. Men også samtiden preger personenes utvalg. Derfor er en hver rekonstruksjon en konstruksjon. Videre argumenterte jeg for at fortellingene om

fortiden havner, i likhet med andre beretninger, i en narrativ form enten forfatteren er klar over det eller ikke. Skillet mellom faglig historieskriving og skjønnlitterær skriving kan derfor være uklart, noe Enquist også viser i *Livläkarens besök* gjennom sin blandingsform av fakta og fiksjon. Det som likevel skiller de to sjangrene er diskurs, og hvordan forfatteren fremstiller historien, og hvilke hensyn han eller hun tar. Valgene en skjønnlitterær forfatter tar er preget av hensynet til stil og komposisjon, og ønsket om å gi et underholdende og kunstnerisk bilde av fortiden.

Videre har jeg forsøkt å gi et bilde av hvordan Enquist rekonstruerer historien, og hvilke valg han har tatt i sin fremstilling. Jeg har sett på Enquists skrivemåte, bruk av retoriske grep og kildebruk, og hvordan dette gir et inntrykk av at fortellingen er fra "virkeligheten". Samtidig har jeg påpekt hvordan Enquists på denne måten bygger opp en autoritet i romanen, som gjør at han kan skildre private samtaler, følelser og hendelser en historiker ikke kunne hatt belegg for. Dette innebærer at det oppdiktede i romanen oppleves som "sant" og historisk fra leserens side. På denne måten "utfyller" Enquist historien, ved å vise oss biter av hverdagslivet til romanens personer. Samtidig gir han en annen forståelse av den historiske hendelsen som den danske revolusjon var som, selv om det er diktning, gir et inntrykk av å være virkelighet. I tillegg gir han tilsynelatende leseren en forståelse av hvem personene var, deres personlighet, egenskaper, følelser og tanker, som får oss til å sympatisere med enkelte og fordømme andre.

Leseren får i *Livläkarens besök* en sterk sympatifølelse med noen av romanens karakterer, som henger sammen med hvordan forfatteren manifesterer seg i teksten. Den immanente forfatter som kommer til uttrykk gjennom tolkning, gir et tydelig bilde av hvilke verdier og normer som er gjennomgående i romanen. Teksten er strukturert slik at vi er på parti med opplysningsideene og de moderne tankene, og vi fordømmer deres motstand. Jeg har vist hvordan det særlig er Struensee og Caroline Mathilde som gis sympati for sin modernitet og sine drømmer om å leve som frie mennesker. Fremstillingen av deres tanker og følelser er i stor grad sammenfallende med forfatterens- og vår egen samtid, våre normer, verdier og holdninger i dag, som nok er en av grunnene til at de gis denne velviljen. Samtidig mener jeg leseren gripes av en sterk sympati og empati til Christian, som henger sammen med forfatterens- og vår egen samtids syn på mentale lidelser, og ønske om å forstå hva det innebærer.

Enquists fremstilling av historien minner om en klassisk tragedie der to sider kjemper mot hverandre. Helten, i dette tilfellet Struensee kjemper i mot Guldberg og

enkedronningen, som vinner når Struensee henrettes. Likevel er det i Enquists roman en ”lykkelig slutt”, da Struensee og opplysningen som står igjen som vinnere i det lange løp. I romanens epilog kommer det klar fram at flere av Struensees ideer og planlagte forandringer ble virkelighet etter ”Guldbergs tid”, og at Danmark etter flere år ble det frie og opplyste samfunnet Struensee ønsket seg.

Videre har jeg sett på hvordan Enquist fremstiller kjønn og makt i romanen, med fokus på kvinnene og deres makt. Enquist skildrer en historie der kvinnene har stor makt gjennom de mennene de står i relasjon til. Ved hjelp av faghistorie har jeg sett på kvinners stilling i den aktuelle historiske perioden på 1700-tallet, i forhold til Enquists fremstilling. Jeg har funnet ut at Enquists gjennom bevisste valg har fremstilt romanens kvinner som sterke, handlekraftige individer som har både personlig og politisk makt, selv om det ikke synes for offentligheten. Tidligere historieforskning har stort sett utelatt kvinnes plass i det offentlige og politiske livet, da det mannlige ble ansett som det ”naturlige”.

Enquists historiefremstilling har i stor grad rot i virkelige historiske kilder, men bærer også preg av diktning for å oppnå en dramatisk, underholdende og sammenhengende fortelling. Jeg har vist hvordan romanen legger seg tett opp til en av to grunnfortellinger som har hersket i faghistoriske miljøer, som omhandler Caroline Mathildes person og politiske engasjement. Enquist har valgt å følge en grunnfortelling om dronningen som en bevisst og modig kvinne både politisk og privat, i utvikling fra å være en ung jente til å bli en voksen kvinne. Den fremstillingen av kvinnene, og spesielt Caroline Mathilde, som Enquist har valgt henger også sammen med den immanente forfatter, og har sammenheng med vår samtids syn på likestilling mellom kjønnene og menneskene som frie individer. Enquists referanser til vår egen tid i *Livläkarens besök*, gjør den derfor aktuell i dag også.

Å rekonstruere og gjenoppleve historie er en stor interesse i dagens samfunn. Gjennom historiske kontekster i tv-serier, filmer og litteratur kan man oppleve ”hvordan det var” i fortida. Historieberetning har på mange måter gått igjennom en ”renessanse”. Historiske romaner er ikke kun trivillitteratur, men kan på mange måter fungere som historisk opplysende, samtidig som den er underholdende og er aktuell i dag. Dette er tilfellet med *Livläkarens besök*, der Enquist skildrer en historie med mange historisk korrekte detaljer, men likevel berører allmennmenneskelige

spørsmål som for eksempel om kjærlighet, frihet og hva det vil si å være et menneske. Samtidig er Enquist klar over at hans historieberetning er en subjektiv fortelling.

Livläkarens besök er Enquists trettende roman, og utkom åtte år etter hans forrige roman, *Kapten Nemos bibliotek* (1991), som Enquist uttalte at skulle være hans siste. Enquist brukte derfor lang tid og la ned mye arbeid før- og imens han skrev *Livläkarens besök*, som kanskje er hans største historiske roman. Med en imponerende historisk korrekthet, men også historiografisk bevissthet la den også grunnlaget for hans senere historiske romaner. Samtidig er også *Livläkarens besök* en videreføring av Enquists særegne form og stil, der han bygger opp en autoritet, der han skildrer på avstand men samtidig nært på, der han analyserer og velger ut hva som er viktig, men samtidig er klar over at det er et subjektivt utvalg. Dette vises blant annet gjennom romanens metakommentarer, der forfatteren kommenterer sitt eget utvalg, og påpeker at han er klar over at dette kun er en fremstilling. Hans konstruksjon er derfor en rekonstruksjon, som har blitt til i en prosess som innebærer valg. Det finnes ingen ”sann” og enhetlig historie, da man kan velge hva man ser, hva man ser som lys og hva man ser som mørke.

Litteraturliste

- Aarseth, Asbjørn (1979): *Episke strukturer – Innføring i anvendt fortellingsteori*, Universitetsforlaget AS, 4.opplag 1994, Oslo
- Aaslestad, Petter (1999): *Narratologi – En innføring i anvendt fortellesteori*, Landslaget for norskundervisning (LNU) og Cappelen Akademisk Forlag AS, Oslo
- Amdisen, Asser (2002): *Til nytte og fornøyelse – Johann Friedrich Struensee 1737-1772*, Akademisk forlag A/S, Danmark
- Andersen, Per Thomas (2001): *Norsk litteraturhistorie*, Universitetsforlaget, Oslo
- Blom, Ida & Sogner, Sølvi (RED.) (2005): *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, J.W Cappelens Forlag AS, Oslo
- Bregnsbo, Michael (2007): *Caroline Mathilde, magt og skæbne (En biografi)*, Aschehoug Dansk Forlag A/S, Danmark
- Eide, Eiliv; Kittang, Atle & Aarseth, Asbjørn (1992): *Europeisk Litteraturteori – Fra antikken til 1900*, Universitetsforlaget AS, Oslo
- Enquist, Per Olov (1999): *Livläkarens besök*, 3.pocketutgave 2012, Norstedts, Stockholm
- Enquist, Per Olov (1968): *Legionärerna*, 7.pocketutgave 2008, Norstedts, Stockholm
- Fredin, Mariann Aalmo (2001): "Den merkeligste hendelse i nordisk historie" *Dagbladet* 1.3.2001
- Hole, Inga (2012): "*Kanske var han dock en människa*" *En lesning av Livläkarens besök med fokus på fremstillingen av Christian VII*, (masteroppgave i nordisk litteraturvitenskap) våren 2012, Universitetet i Oslo
- Jensen, Kjell Olaf (1993): "Stol aldri på en forfatter" *Arbeiderbladet* 23.9.1993
- Jespersen, Mikkel Leth & Koefoed, Nina (2010): "Om "den kloge hustru" og politik i det tidlige moderne samfund", *Den Jyske historiker - Kvinders magt og magtens kvinder i tidlig moderne Europa*, Nr.125, Juni 2010, s.5-20
- Kjeldstadli, Knut (1999): *Fortida er ikke hva den en gang var – En innføring i historiefaget*, Universitetsforlaget AS, Oslo
- Langen, Ulrik (2008): *Den afmægtige – en biografi om Christian 7.* Jyllands-Postens Forlag, København

- Lind, Gunner (2010): "Svigersønner. Køn og social reproduktion i den danske elite, ca. 1600-1800", *Den Jyske historiker - Kvinders magt og magtens kvinder i tidlig moderne Europa*, Nr.125 Juni 2010, s.93-113
- Lothe, Jakob; Refsum, Christian & Solberg, Unni (2007): *Litteraturvitenskapelig leksikon*, 2. utgave, Kunnskapsforlaget ANS, H. Aschehoug & co (W.Nygaard) A/S og Gyldendahl ASA, Oslo
- Lukács, Georg (1963): *The Historical Novel*, Merlin Press, London
- Ottesen, Svein Johs (1999): "Enquist i Struensees tid" *Aftenposten*, 1.10.1999
- Riiser, Liv (2001): "Kongelig drama i romanform" *Vårt Land*, 13.3.2001
- Rudels, Freja (2006): "*Hon hade verkligen många ansikten*" *Växelverkan mellan karaktär och struktur i Livläkarens besök av Per Olov Enquist*, (masteroppgave) Åbo akademis tryckeri, Åbo
- Rønning, Anne Birgitte (1996): *Historiens diskurser – Historiske romaner mellom fiksjon og historieskriving* (doktoravhandling), Universitetsforlaget AS, Oslo
- Rønning, Anne Birgitte (2009): "The Historical Novel Negotiating the Past", *Negotiating Pasts in the Nordic Countries – Interdisciplinary Studies in History and Memory*, Anne Eriksen & Jón Viðar Sigurðsson (Eds), Nordic Academic Press, Falun, 2009
- Sejersted, Francis (1997): "Historiefagets fortellinger" i *P2-akademiet*, Transit, Oslo
- Skarstein, Vigdis Moe (2001): "På Struensees tid" *Adresseavisen* 12.3.2001
- Skei, Hans H (2008): *Per Olov Enquist*, forfatterhefte: Århundrets Bibliotek. De norske Bokklubbene AS, Norway
- Stugu, Ola Svein (2010): *Historie i bruk*, Det norske samlaget, Oslo
- Timm, Anette F. & Sanborn, Joshua A. (2007): *Gender, Sex and the Shaping of Modern Europe – A History from the French Revolution to the Present Day*, BERG (Imprint of Oxford International Publishers Ltd), Oxford – New York
- White, Hayden (1973): *Metahistory – The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland

Sammendrag

Denne oppgaven omhandler den historiske romanen *Livläkarens besök* av Per Olov Enquist. Min problemstilling i arbeidet med romanen har vært: Fremstilling av historie, kjønn og makt i *Livläkarens besök*, der jeg hovedsakelig ser på hvordan Enquist velger å fremstille en fortidig historie, med fokus på romanens kvinner og deres makt. Intensjonen er ikke å påpeke feil i Enquists historiekonstruksjon, men å vise *hvordan* han fremstiller, og legger vekt på enkelte av historiens elementer.

Innledningsvis skriver skisserer jeg først romanens handling, og deretter min problemformulering. Jeg skriver videre litt om hvem Per Olov Enquist er, og hvordan han har utviklet sin særegne skrivestil som han er så kjent for.

Videre prøver jeg å definere hva en historisk roman er, og hvordan den kan skilles fra faglig historieskriving, da Enquist ofte tilsynelatende legger seg tett opp mot denne faglige normen i *Livläkarens besök*. Både faglig historieskriving og skjønnlitterær skriving er preget av narrative strukturer, og er en prosess som innebærer valg. En historisk beretning, uansett type, kan derfor ikke være fullstendig objektiv.

Deretter skriver jeg om *Livläkarens besök* som historisk roman, og hvordan Enquist konstruerer en historie, og velger ut elementer han ønsker å fremstille. Jeg sammenligner Enquists fremstilling med historiske kilder for å vise hvordan beretningen er preget av valg, fortellerstil og retoriske grep, men også for å vise hvordan Enquist har ilagt romanen normer og verdier som er typiske for hans egen samtid.

I siste kapittel kommer oppgaven inn på hvordan Enquist har fremstilt kjønn og makt, og da spesielt kvinner, i *Livläkarens besök*. Her viser jeg hvordan romanens kvinner har fått betydelig posisjoner i Enquists historiefremstilling, som i ulik grad kan gjenfinnes i historiske kilder. Dette viser romanens ”ønske” om å fremstille en historie som tidligere har vært oversett, og samtidig hvordan romanens normer og verdier henger sammen med forfatterens- og vår egen tids oppfatninger.